Дагъустандин дишегьли

2/2021

ISSN 0134-4250

Лезгинский

ДАГЪУСТАНДИН АВТОНОМИЯДИН 100 ЙИС

СА АГЬВАЛАТ ВА САГЪ СА УЬМУЬР

ДАГЪУСТАНДИН АВТОНОМИЯДИН 100 ЙИС

САД ЛАГЬАЙДИ

ЛИТЕРАТУРАДИН ЧИН

КЬИСМЕТ

МЕДЕНИЯТ

АКТРИСАДИН ГЬАКЪИКЪИ ШИКИЛ

Международный день родного языка

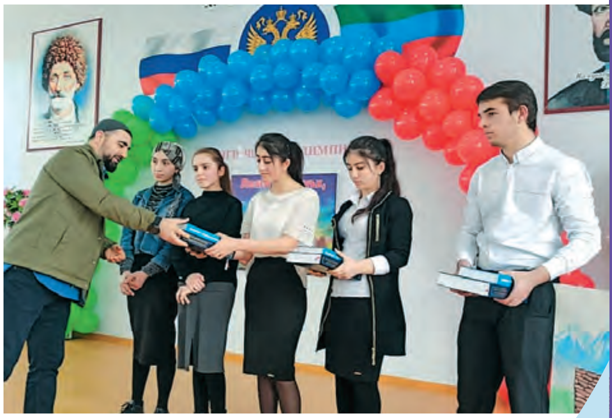

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Геж жедалди...

Авайди чна – хуьдач,
квахьайла – чун шехьда...

«Дагъустандин дишегьли» журнал кхьена ва къе ам гъиле кьунвайбуруз виридаз мубаракрай!

Чи журнал, лагьайтӀа жеда, ихьтин жуьредин авай сад я – ам Дагъустандин халкьарин 6 чӀалалди ва урус чӀалалди акъатзава. Къенин юкъуз милли чӀалар хуьнин ва вилик тухунин месэла хцидаказ акъвазнавайла адан мана-метлеб мадни артух жезва.

Авар чӀалан муаллимрин ассоциациядин Председатель яз заз жува гуьзчивал авур крарикай ва жуван фикиррикай чи журнал кӀелзавайбурухъ галаз веревирд ийиз кӀанзава. За акӀ гьиссзава хьи, гуя дидед чӀаларин месэла анжах мектебрин муаллимриз талукь я. Хайи чӀалар чирун анжах дидебубадин хивез вегьинни дуьз туш. Зун инанмиш я: диде-бубайрини, муаллимрини милли чӀалар чирун ва абур хуьн патал гьукуматдивай шартӀар тӀалабун герек я.

Вучиз? РикӀел аламани, алатай асирдин къатма-къаришдин ва Союз чкӀай вахтара импортдин шейэр гваз инсанар кӀвалба-кӀвал къекъвез, куьгьне гамарихъ, халичайрихъ, Николаян девирдин къаб-къажахдихъ, гимишдин безекрихъ ва иски ктабрихъ галаз дегишарзавай. Чахъ чӀехи дидейрилай, чӀехи бубайрилай амай затӀарикай чун шадвилелди азад жезвай.

– Я къунши, куьгьне гамунихъ заз цӀийи пуд халича гана! Агь кимибур! –зи танишдивай «хийирлу бартердилай» гьгъуьниз вичин шадвал чуьнуьхиз жезвачир.

Кимибур чун тир. Жуваз чӀехибурулай амай ирс: абурун руьгьдин ва материальный жигьетдай кьетӀен шикил хуьзвай затӀар синтетикадин халичайрихъни синтепондин яргъанрихъ галаз дегишарай.

За фикирзавайвал, гьа ихьтинди я алай вахтунда Дагъустандин милли чӀаларин гьаларни. Чи аялри урус, ингилис, француз чӀалар чирда. Дидед чӀал, литература, хайи меденият, хайи тарих – хайибур тир вири затӀари чи вилериз азаб гузва! Чаз абурун лазимвал авач! Къуй вири дуьньядиз чир хьурай дагъустанвияр гьихьтинбур ятӀа – «алай аямдинбур ва виликди фенвайбур»!

Тарихди икьван чӀавалдини къалурна, медениият ва чӀал кьейила вуч жезватӀа. Абурухъ галаз халкь вични рекьизва! ЧӀал – инсандин дувул я, иллаки чӀала халкьдин кьетӀенвал, къуват ва гуьрчегвал къалурзава! Къенин декьикьайрин итижар ва хийир фикирда аваз яшамиш хьуналди, чун и крарин гъавурда акьазвани!? Авани чахъ, кьилинди, мурадният милливал хуьдай ва жуван тӀебиатдихъ галаз сад-садав кьурвал яшамиш жедай мумкинвал?

Гьелелигда дагъустанвийрихъ жуван цӀийи шаирралди, писателралди, драматургралди, хайи чӀаларал кхьизвабуралди дамахдай умуд саки авач.

Лазимвал амукь тавун себеб яз милли чӀаларал газетар, журналар, ктабар амукьдач. Милли театрар квахьда.

Республиадин мектебра къенин юкъузни «Хайи чӀал» кьвед лагьай дережадин тарс яз гьисабзама...

Баху МУЬГЬИДИНОВА,
авар чӀалан редактор

НУМРАДАЙ КIЕЛА:

СА АГЬВАЛАТ ВА САГЪ СА УЬМУЬР 4

Чна, Зарифан гьаятда ацукьна, алатай вахтар рикӀел хкизвай.
– Зариф хала, Квез Социализмдин Зегьметдин Игитвилин тӀвар мус ганай? Ам гьакӀ гьавайда гузвай тӀвар туш. Вични кулакдин рушаз...

САД ЛАГЬАЙДИ 12

Нухбека регьбервал гузвай кружокдихъ хьсан агалкьунарни авай. Ана мукьвал-мукьвал спектаклияр эцигзавай. Амма а девирда «халкьдин гафарикай кичӀела» дишегьлийрин къаматар итимри арадал гъизвай.
Са сеферда Нухбек Аскарова сегьнедиз вичин вах Саяд ва руш Сафият гъанай.

КЬИСМЕТ...................................26

– Ай, Патимат, ви чам иерди я, гаф авач, бес ваз адан буба акурди тушни? ЧӀарар, рцӀамар лацу, вилер, шайтӀандинбур хьиз, ярубур я...
Вуна адаз ухшар аялар хайитӀа вучда?
Патиматан чин чӀур хьана.
– ГьикӀ? Ам хьтин аялар? – зегьле фена, рахана ам.
– Эхь, эхь гьа ам хьтин аялар, заз чида, хтулар чӀехи-бубайрал къведайди я, – лагьана Зейнаба.

АКТРИСАДИН ГЬАКЪИКЪИ ШИКИЛ 34

– Гьелбетда, актриса таъсирдайди хьун лазим я! Им лагьайтӀа, регьят кар туш, жуван акунриз гзаф вахт серфна кӀанзава. Амма зи фикирдалди, актердихъ къенепатан гуьрчегвал, рикӀи чӀугвадай кьетӀен къилих хьун виридалайни важиблу я. Эгер Халикьди квез гуьрчегвал ганачтӀа, им квекай актер жедач лагьай чӀал туш.

ВИЧИН ЧКАДАЛ АЛА

Рушарикай аял чIавуз «духтур-духтур» къугъун тавурди аватIа? Вич Айболитдай къуна, нинияр, махпурдикай цванвай гъайванар, кIвале кац аваз хьайитIа – кац сагъар тавур аял аватIа? Месела, зи танишдан гъвечIи рушан мурад дагъдин хуьре яшамиш хьун тир: «Диде, вуна чIурун къулал пианино эциг, за начагъ хьанвай къуьрер, бацIияр, кIелер сагъар хьийида, абуруз маниярни лугьуда. Жанавурарни къенибур жеда, Бармалеязни гъвечIи шарагар нез кIан жедач...», – лугьудай ада. Гьикьван рушари, чпин къугъунар рикIелни аламачиз, чIехи хьайила духтурдин пеше хкягъна! Инсандин къисметда пеше хкягъунихъ еке метлеб ава. Дуьньяда гзаф пешеяр ава ва гьар сад абурукай лазимди, важиблуди я. Амма духтурдин пеше виридалайни регьимлуди, вичихъ къадар авачир кьван гьуьрмет авайди я. Духтурдин гьар йикъан зегьметдин макьсад инсанрин тIал кьезиларун ва ам ажалдин къармахрай акъудун я.

Дуьньяда виликдай чин тийидай цIийи азарар, тIугъвалар пайда жезва. Виликан девирра хьиз, гилани инсандин сагъламвилин къаравулда акъвазнавайбур викIегь, чпин чанарни хаталувилик кутаз, начагъбуруз куьмек гунин рекьера авай духтурар я.

Ингье гьа ихьтин инсанрикай садакай, духтурдикай, чна чи журнал кIелдайбуруз къе суьгьбет ийида.

Тутубава юрист ва психолог къиле авай хизанда хана чIехи хьайиди я. Адан бубади, «Лайихлу адвокат» тIварцIин сагьиб Къурбан Мусаевича, вичин чешнедалди веледар къанажагъ авай, нефс кьезил, руьгьдиз дурумлубур яз чIехи авуна...

Диде, Гуьлуьзар Гьажиевна, психолог я, психологиядин илимрин кандидат, умуми психологиядин ва психологиядин тежрибадин кафедрадин доцент, ГБОУ ВПО МГПУ-дин кафедрадин, гьакIни Россиядин Н. И. Пирогован тIварунихъ галай, ахтармишунардай медицинадин университетдин доцент я. Идалайни гъейри,ам гьакIни Москвадин «Дагъустан» культурадин центрдин медикрин Ассоциациядин регьбер, и центрдин президиумдин член я.

Гьелбетда, Тутубавади пеше хкягъунин карда хизандин таъсир къилинди хьана. Хъсан духтур хьун патал, вун хъсан психологни хьун чарасуз я эхир! Инсандин дердидихъ яб акалун, ам секинариз алакьун, сагъ хъхьунин чIалахъ ийиз алакьун – и вири сирерТутубавадиз вичин дидедивай чир хьайибур я.

Илимдин центр тир Фрязино шегьерда авай, М.В. Гольцан тIварунихъ галай, мефтIеда ивидин къекъун къайдадикай хкатнавайбур сагъар хьийизвай неврологиядин отделенидин заведиш тир Башанаева Тутубава Къурбановнадихъ галаз таниш хьайила, сифтени-сифте зи кьилиз ихьтин фикир атанай: духтурар ингье, гьа ихьтин инсанар хьун лазим я!

Вичин вахтунин, къуватрин гьайиф текъвез кIвалахзавай, гьам жувавай, гьам кIвалахдин юлдашривай кIеви истемишунар ийидай, начагъбурун гуьгъуьлда акьадай и дишегьлидиз, лугьудайвал, Аллагьдин патай пай ганвайди я.

Ингье вичи пеше гьикI хкягъайди ятIа, Тутубава Къурбановнади вичи вуч лугьузватIа:

– Чи тухумда духтурвилин пеше гвайбур гзаф ава. Зи гьеле пуд йис тир чIавуз за дидедиз малумарна: зун Гуьлжагьан хала хьтин духтур жеда! Ам зи дидедин вах я, ам чи хизанда ва я мукьвабурукай сад начагъ хьайила, тадиз куьмекдиз къведай. Са кIус чIехи хьайила, заз Гуьлжагьан хала хирург тирди чир хьайила, за лагьана: зун хирург жеда! Мадни са кIус чIехи хьайила, вад йиса авайла, вири аялрин хьиз, гьайванрал рикI алай заз гьайванрин азарар сагъариз кIан хьана. Дидеди а чIавуз икI жаваб ганай: «Белки инсанар сагъар хьувун хъсан ятIа?». Амма зун жуван гафунал кIевиз акъвазнавай. Ахпа, мектебда кIелдай йисара, физкультурадин тарсуна зи кIвач алчуд хьана. Зун тади гьалда травматологиядин отделенидиз тухвана. Духтурди чун «эквериз вегьедай» кабинетдиз пуд лагьай гьавадиз рекье туна. Эквериз вегьена куьтягь хьанмазни, эквер хкахьна, лифтни акъваз хьана. Пуд лагьай сад лагьай гьавадиз эхвичI хьувун лазим тир. Патавай жегьил духтур физваз, адаз зун кIеве авайди акуна, зун гъилерал хкажна, гурарай

агъуз авудна, яргъи дегьлиздай лазим кабинетдиз къван хутахна. И агьвалат къени зи рикІелай фенвач... Гьа инал, гьа духтурдин кабинетда, за явашдиз дидедин япал икІ лагьанай: «Зи гаф кІевиди жеда – зун инсанар сагъар хъийидай духтур жеда...».

– Сифтегьан мектеб за Магьачкъалада акьалтІарна. 2002-йисуз чун Москвадиз куьч хьана. Юкьван мектеб акьалтІарайдалай къулухъ зун Россиядин Н. И. Пирогован тІварунихъ галай ахтармишунардай медицинадин институтдин лечебный факультетдик экечІна. Зун экечІдай йисуз ана са чкадал 9 касдин арзаяр кьабулнавай. Сад лагьай курсунилай гатІунна зун группадин, пуд лагьай курсунилай – курсунин староста хьана. КІелни ийиз зун илимдални, гьакІ спортдални машгъул жезвай. Зун самбодай рушарин дестедин капитан тир, Москвадин студентрин арада кьиле физвай акъажунра иштираквай, сифтегьан чкаярни къазвай, захъ ректордин патай чухсагъулдин чар ава, - суьгьбетзава Тутубава Къурбановнади.

Сифтегьан курсара Тутубавади хирургвилин пешедикай гьеле хиялар ийизмай, хирургрин кружокдани иштираквай. Амма пуд лагьай курсуна адан рикІе невролог хьунин къаст гьатна, вад лагьай курсуна ада психологиядин илим чириз гатІунна.

– Зи рикІеллама, зани стхади дидедивай жузадай, вучиз ада чаз психология хкягъун меслятзавач. Ада жаваб гудай хьи, медицинадин рекьяй гьи пешекар хьайитІани, ам психологиядайни дерин чирвилер авайди жезва, гьавиляй ада чаз кьилин пеше яз неврология хкягъун меслятнай. Къе дидедилай зун пара рази я...

Вузни, неврологиядай ординатурани Тутубавади лап хъсан къиметралди куьтягьна. Ординатурада ам ГКБ-дин 31-отделенида – нейрореанимациядин отделенида – практикада хьана.Дежурствойрин, йикъан кІвалахдин кьилел жегьил пешекарди массаж ийидай медсестрадин везифаярни тамамариз хьана.

Ординатура акьалтІарнамазни Тутубава И. В. Давыдовскийдин тІварунихъ галай ГКБ-да неврологиядин кІеви начагъбурун палатада кІвалахдив гатІунна. 2019-йисан майдиз ам Фрязинода авай М. В. Гольцан тІварунихъ галай ЦГБ-дин неврологиядин отделенидин заведишвиле кІвалахдив гатІунна.

Гьа и везифайрихъ галаз санал ада И. В. Давыдовскийдин тІварунихъ галай ОНМК ГКБО -да дежурный духтур язни кІвалахиз хьана, гьакІни КОВИД-19 авай вахтунда обсервациядин 3-отделенидани зегьмет чІугуна.

– Гьелбетда, икІ кІвалахун регьят тушир, – суьгьбетзава Тутубавади. – Амма зи хизандикай гьамиша заз куьмек хьайиди я. Аллагьдиз шукур хьурай, заз ихьтин къени хизан, ихьтин бубани диде гайи. Абур гьар четин декьикьада заз куьмекдиз къвезвайбур я. Ваъ, жува гьеле хизан арадиз гъанвач. Амма зи рикІелай зи дидедин гафар алатнавач: хизан и чилел виридалайни хъсан затІ я. ИкІ тирди заз жуван диде-бубади кутунвай хизандин чешнедай акваза. За умудзава, зал зи кьисметни дуьшуьш жеда...

Мадни Тутубавади вичиз чи журнал хуш тирди лагьана, вучиз лагьайтІа, ана хизандиз, инсанрин къени рафтарвилериз, хайи Дагъустандин тарихдиз, медениятдиз талукь макъалаяр ава.

– Захъ галаз гуьруьшмиш хьунай, зи кІвалахдикай кІелдайбуруз ихтилат ийиз кІан хьунай за «Дагъустандин дишегьли» журналдиз пара сагърай лугьузва. Къуй журналда кІвалахзавай зи ватанэгьлийрихъ мадни еке агалкьунар хьурай!

Андриана АБДУЛЛАЕВА

СА АГЬВАЛАТ ВА САГЪ СА УЬМУЬР

Зариф Гьажиева – Социализмдин Зегьметдин Игит. Ам 1922 йисан 10-июндиз Уллу-Бойнак хуьре дидедиз хьана. 1934-йисуз адан хизан репрессийрик акатна ва абур Къазахстандиз рекье туна. Зарифа вичин зегьметдин рехъ, 12 йисан яшда авайла, Джамбульский областдин Меркинский райондин 2-нумрадин совхозда кIвалахунилай башламишна. Зарифа регьбервал гузвай бригадади 1947-йисуз 2 сефердалайни артух план ацIурнай.

1942-йис. Пакаман сятдин кьуд. Са-кьве сятдилай инсанар ахварикай кватна къарагъда, Зариф лагьайтIа, анжах гила кIвализ хквезва. БалкIанни кваз галат хьанва, камар яваш хьанва. Бес суткайралди кIвачин-кьилел алай руша вуч авурай? Ада анжах сятни зур-кьве сятда ахварзава, мад артух мумкинвал авач. Адан хиве сагъ са бригада ава эхир. Фронтдиз рекье гьатзавай Расула адал вичин везифаяр кьиле тухун тапшурмишнай ва вичи рушак умуд кутунвайди лагьанай.

БалкIанди явашдаказ камар къачузва, адаз рехъ хъсандиз чизва, Зарифан хиялар лагьайтIа яргъариз, алатай чIавариз фенвай.

Ингье адаз вич Дагъустанда авай вичин хайи Уллубий-хуьре, вичел рикI алай диде-бубадин, стхадин патав катиз къугъвазвай шад руш яз аквазва.

Ингье Зариф мектебдиз физва – кIелунал адан гзаф рикI ала. Ам, хъуьруьнал-къугъунал рикI алайди ятIани, вири чириз кIандай аял я. Кьуд класс хъсан къиметар аваз куьтягьна, кIелунар давамарун лазим тир.

Амма акI хьанач! Рагъ авай экуь югъ абурун хизан патал мичIидаз элкъвена: буба кьуна Магьачкъаладиз тухвана. Яраб ада низ вуч писвал авунатIа? Хуьруьнбуруз ам галатун тийижир зегьметкеш яз чидай эхир. Кимел ацукьна вахтар акъудиз дакIан адаз гьамиша ийидай кар-кеспи жагъидай. Гьа и кардиз килигна, адан кIвалер виридан виле акьадай. Зарифаз чпин кIвалер лап зурбабур, лап кьакьанбур, еке айванар галайбур хьиз жедай. Цура кални яц, гьаятда верч-кIек авай. Хизандихъ дарвал авачир, амма девлет ава лугьузни жедачир. Артух са затIни абурухъ авачир. Бес буба вуч себеб аваз кьунвайди я? Гуьгъуьнлай ванер акъатна: Мирзаеврин хизан кулакдин хизан яз гьисабнава. Гьа икI хуьре мад са шумуд хизандал буьгьтен вегьенвай.

Са шумуд йикъалай вужар ятIани атана лагьана, бес гьазур хьухь. Жував анжах кьаз жедай шейэр хьурай, мадни алава – мес-къуьж ва кьве чувал гъуьр. Мад затIни!

Диде месе гьатна, адавай меселай къарагъиз хьанач. Начагъ ам туниз мажбур хьана, Зарифни стха Магьачкъаладиз гваз хъфена, ана абур бубадин патав гъана. Вири санал пар чIугвадай вагъундиз яна, Къазахстандиз рекье туна. Зур йисалай, багърийрихъ вил галамаз, диде кьена.

Гьа иналди Зарифан аялвилин чIавар куьтягь хьана. 12 йис, кьуд йисан кIелунар – ингье адаз вичин аялвиляй чиз амукьайди вуч ятIа. Ам, чIехида хьиз, зегьмет чIугуниз мажбур хьана. Мекьила, гишила, алукIдай бегьем алух авачир инсанар Къазахстандин чуьллера кIвалах ийиз мажбур хьанвай. Фин тавуна жезвачир.

Са юкъуз Зариф кIвалахдал экъечIнач: галатни хьанвай, кIвачел алукIдай затIни авачир. КIвалахзавайбурун кьилел алайди атана акъатна, чуьнуьх жедай чкани авачир – вири санал са баракда дуланмиш жезвайбур тир – са хизандиз са кIвал. КIвални кIвал тушир – парах. Зарифаз и кардай жаза гана- кьилдин са чкада агална туна... Гуьгъуьнаддай юкъузни, йифизни аял кIвалахдал гьализ хьана. Зариф лап галатзавай, кIвачер дакIуна тIазвай. Анжах гьа чIавуз ам чара тахьана духтурдин патав ракъурна.

Вахтар алатайла, яшайиш са гьал къайдадик акатна, вердиш хьана. Зарифакай рушарин звенодин кьил хьана, абуру чугъундурар битмишарзавай. Хъсан бегьерар къачуз гатIунна. Руша лап гьакъисагъвилелди зегьмет чIугвазвай. Са сеферда кIвализ бубадин дуст, амни Дагъустандай суьргуьннавайди тир, атана, икI лагьана: «Килиг, къунши, ви рушакай халис гуьзел хьанва, за лугьузва эхир, Расул иниз мукьвал-мукьвал вучиз илифзавайди я!...» Итимри зарафат авурла, Зарифа гуьзгуьдай вичиз са вил яна: анай адаз, дугъриданни еке чIулав вилер авай, шумал буйдин гуьзел килигзавай...

«Яраб Расул зал ашукь хьанва жал? – фикирна руша. – Жеч гьа,

акьван иер рушар ава бригадада...». Расулни бригадир тир, ара физ ам, кIвалахдин патахъай я лугьуз, рушарин звенодал илифдай, куьмек кIан яни лугьуз жузадай.

... Мад сеферда и рушан уьмуьрда экуь югъ чIулав хьана – дяве башламиш хьана. Итимар фронтдиз рекье гьатна. Вичин бригада Зарифан хиве туна, Расулни фронтдиз рекье гьатна. «Зун вахъ агъунва, Зариф... Зун вилив хуьх», - икI лагьана, гада яргъал йисаралди квахьна...

Дяве – иви хъвадай аждагьан я. РикIик гьалаба кваз Зарифа Расулалай хабар вилив хуьзвай. Адаз чизвай: адаз тахьайтIани, Расула вичин диде-бубадиз чар кхьида, абурувай кIелиз-кхьиз жезвайди туш – рушан кьилив къведа.

ДатIана гьиссзавай галат хьунилай гъейри, рушак багърийрин гьакъиндай къалабулухни акатзавай. Инсанриз похоронкаяр хквез, дишегьлийри ясдин парталар алукIиз гатIунна. РикI кIевиз кьуна, инсанриз рикI-даркIун ийиз, абурун дерт кьезилариз, гьа са чIавуз абур залан кIвалахдални желб авун лазим тир. Масадан дердида акьадай, хъуьтуьл къилихрин Зарифаз вичиз къуватар гузвайбур кьеризкьериз хквезвай Расулан чарар тир.

Руш вичин хиялрай а кьадар яргъариз фенвай хьи, балкIан садлагьана гьаятда акъваз хьайила, са тIимил амай ам балкIандилай аватиз. КIвализ гьахьайла, адаз столдал пуд пипIен конверт алайди акуна. Расулалай. КIелна, гьасятда жаваб кхьиз ацукьна – вири хъсан я лагьана кхьена: аскердин рикI вучиз тIарда кьван? Нянин фузатIни туьтIуьна, кьил гъилерал вегьей руш гьасятда дерин ахвариз фена. Гьа икI кьве сятда гьа ацукьай чкадал ксана. Ахварай адаз вич вичин хайи хуьре, рагъ элцифай Дагъустанда, аваз аквазвай. Адаз и ахварикай кватиз кIандачир, амма пакамахъ бубади явашдиз рушан къуьнуьк гъил кегъяйла, Зариф залан ва сефил гьакъикьатдиз элкъвена хтана... Чиниз са капаш къайи яд яна, са истикIанда авай ругур яд хъвана, ам мад балкIандал алаз рекье гьатна: бригадада авай дишегьлияр кIвалахдал, керки ягъиз, фин патал къарагъарна кIанда. ГьикI тир хьи, и яргъи йиферинни йикъарин, и залан кIвалахрин эхир жедач, мад садрани дишегьлийрин сивел хъуьруьн хкведач.

Дяведин вад йис – гьар садан уьмуьрдал хьайи чIулав леке я. Амма дяведин эхирни хьана, фронтда телеф тахьана, сагъ амукьай итимар кIвалериз хквез гатIунна, яшайиш са тIимил кьезилди хьана. Дяве куьтягь хьанатIани, Расул хтана акъатнач – адан къуллугъ давам жезвай. Амма эхир Расулни хтана. Мехъер авуна, Зарифа вичин бригадирвални Расулав вахкана.

Гъилиз аялар атана, майишат кутуна. Амма ватандикай хиялар куьтягь жезвачир. Элкъвена хквдай ихтияр ганмазни, Гьажиеврин хизан ватандиз хтана...

Чна, Зарифан гьаятда ацукьна, алатай вахтар рикIел хкизвай.

– Зариф хала, Квез Социализмдин Зегьметдин Игитвилин тIвар мус ганай? Ам гьакI гьавайда гузвай тIвар туш. Вични кулакдин рушаз...

– 1947-йисуз зи бригадади чугъундуррин зурба бегьер кьачунай: гектардай 814 центнер. План 400 центнер тир эхир. Гьа вахтунда заз Игитвилин тIвар ганай.

– Куь рикIе ажугъ авачирни? ГьикI лагьайтIани, советрин властди куь хизандин кьисметар барбатIнай эхир...

– Хъел ийидай, ажугълу жедай мажалар авачир, кIвалахна кIанзавай. Никай хъел къвен? Чаз а чIавара акI авай хьи, закун чIур авуна, чаз жаза ганва, чун гьахъ винел акъатдайдан чIалахъ тир...

И дишегьлидин рикIин чIехивили, регьимлувили зун мягьтел ийизва!

– Куьн хайи Дагъустандиз хтана. Куьн – Зегьметдин Игит, гъуьл – дяведин ветеран. Квев куь кIвалер вахканайни, я маса кIвал ганайни?

– Са затIни чав садани вахганач. Чун кирида кьунвай кIвале дуланмиш жезвай. Зегьмет чIугваз, яваш-яваш жуван муг эцигна. Аялар чIехи жезвай. Чахъ пуд рушни кьве хва ава.

Зазни Расулаз Аллагьди хъсан веледар гана. Къе гьардахъ вичин хизан ава. Амма чун абуру, хтулрини птулри рикIелай алудзавач. Мад Аллагьдивай вуч тIалабда кьван?Ислягьвал, инсанрин рафтарвилера къенивал, гьахъ-адалат. Къачуз, тIалабиз виридавай жеда, жувани гана кIанда эхир. Жуван гъилелайни гуз чир хьайитIа, гьа чIавуз чи уьмуьр абадди жеда.

И дишегьлийрин, абурун несилдин вилик юкь агъузна икрам ийиз кIан жезва! Гьайиф хьи, за вичикай инал ихтилат авур Зарифуьмуьрдай фенва. Амма вичин багърийрин, хтулрин ва птулрин рикIера ам эбеди яз амукьда.

Эмма ТЫЩЕНКО

Дагъустанви Алкьвадар Гьасанан зурба ва фарашдиз хкаж хьанвай тухумдин тар жуьреба-жуьре миллетрин, фикиррин, чеб намуслувилинни жавабдарвилин, хайи ватандал рикI хьунин чешнеяр тир несилрикай ибарат хьанвайди я.
И макъалада заз жуван чIехи-баде Ханумакай ихтилат ийиз кIанзава. Ам машгьур арифдар, философ, алим, тарихчи Алкьвадар Гьасан-эфендидин хтул, чи машгьур алим, философ ва тарихчи профессор Амри Шихсаидован диде тир.

ХАНУМ БАДЕ

Ханум 1902-йисуз Кьасумхуьрел савадлу хизанда дидедиз хьайиди я, вични ирид лагьай классдин кIел-кхьин чидай руш тир. Адан дидеди, Рейгьаната (ам 1953-йисуз кечмиш хьана) вичин буба Гьасан-эфендидивай чирвилер къачунвай.«Лацу пачагьдин» аксина 1877 – йисуз къарагъай бунтарилай гуьгъуьниз 7 йиса авай Рейгьанат бубадихъ галаз суьргуьнда яшамиш хьана (суьргуьннавайбурун чарара адакай икI кхьенвай: «Бунтара иштирак авунач»). Хануман буба Муртузалиев Агъамирзе Дагъустан областдин Куьре округда хуьруьн мирзе ва таржумачи тир. Ам 1918-йисуз кьена.

1910-йисуз Агъамирзедизни Рейгьанатаз Саид тIвар алай хва, Хануман стха, хьана. 1927-йисуз ада Кьасумхуьрел мектеб, гуьгъуьнлай Буйнакскда рабфак, адалай гуьгъуьниз Дагъустандин педагогвилин институт акьалтIарна. 1935-йисуз институтдай Саид Москвадиз СССР-дин илимдинни ахтармишунрин миллетрин институтдин аспирантурадиз рекье туна. Анин директор 1932-йисалай Алибег Тахо-Годи тир.

Саидан рикI кIелунрал, литературадин яратмишунрал гзаф алай. 1936-йисуз ада Ленинградда авай В.В. Воровскийдин тIварунихъ галай журналистар гьазурдай Коммунистический институтдиз кIелиз фин патал арза гана.Амма кIелунар куьтягьиз ам агакьнач – са ни ятIани гъибет авуна, адан кIвале махсус органрай атана къекьвена. Саидан ктабрин арадай атайбуруз Рыкован, Бухаринан ва Зиновьеван ктабар жагъана – абур гьеле 1920-йисалай Сталинанни партиядин рекьиз аксивалзавайбур я, гуьгъуьнлайни «халкьдин душманар» я лагьана малумарнавай.

НКВД-дин Дагъустан АССР-дин Управленидин 1936-йисан 5-сентябриз акъудай Къарардал асаслу яз, Муртузалиев Саид дустагъ авуна, Магадан областдин Мальдяк тIвар алай лагердиз суьргуьнна. Ана ам малум тахьай агьвалатдин себеб яз телеф хьана.

* * *

17 йиса аваз, Ханум бине Куьре округдин Агъа-Хьартасрин хуьряй тир тир Шихсаидов Рзадиз (1893-1930) гъуьлуьз фена.Рзади ТIифлисда 1911-йисуз гадайрин гимназиядин 8 йисан кIелунар тамамдиз акьалтIарнавай. Лап хъсан къиметар аваз кIелай Рзадиз Педагогвилин Советди къизилдин медаль гана. Гьа 1911-йисуз Рза Санкт-Петербургдин Военно-медицинадин Академиядин студент хьана ва ада вич къуллугъдиз вафалу жеда лагьана кьин гана.

Рза Шихсаидов

Са тIимил вахтундилай дуьньядин 1-лагьай дяве башламиш хьана. 1915-йисуз Рза Вирироссиядин милли союздин санитарный дестедик кваз Кавказдин фронтдиз рекье туна. Вичин къуллугъ гьакъисагъвилелди тамамарунай, душмандин цIаярин басрухрик, 23-лагьай пияда дивизиядин хирер кутIундай пунктуна викIегьвал къалурунай Рзадиз Георгиян 4-дережадин медаль ганай.

Рза Шихсаидов дагъустанвийрин арада революциядилай вилик медицинадин кьилин образование къачур сифтебурукай сад я. 1921-йисуз ам Дагъустан АССР-дин здравоохранениедин халкьдин комиссарвилиз тайинарнай ва республикада санитариядинни эпидемиологиядин къуллугъ арадиз гъуник ва кIвачел акьалдаруник ада вичин еке пай кутунай. Рза Саидовича къиздирмадин азардихъ галаз женг чIугуна, адан вилик пад кьун патал, садакай-садаз къведай и азар пайда жезвай чкаяр, иллаки Кьиблепатан ва Гъуьлуьн къерехрив гвай Дагъустандин майданра, чирна ахтармишна. Халкьди адал «Рза духтур» лагьана тIвар эцигнавай. Медицинадин курсар куьтягьнавай Ханум адан куьмекчи тир. Рза Саидовича векьерикай, набататрикай дарманар хкудиз, вичи-вичин бедендал абур ахтармишзавай. И крари адан сагъламвал, гьелбетда, гуьнгуьнай акъудна ва, 37 йисан яшда аваз, ам кечмиш хьана. Ам Дербентда авай «Къирхляр» сурара кучукнава.

Уьмуьрдин юлдаш къакъатай Ханум пуд аялни гваз Дербентдай Кьасумхуьрел хтана, вучиз лагьайтIа, шегьердин чкада дуланмиш хьун четин акъваззавай. Ада 1960-лагьай йисарал кьван Кьасумхуьруьн райондин духтурханада медсестравиле зегьмет чIугуна.

* * *

1920-йисуз Рзадизни Ханумаз чпин сифте велед Аскер хьанай. Кьасумхуьрел мектеб акьалтIарайдалай кьулухъ Аскер Магьачкъалада авай Дагъустандин механикадин техникумдиз кIелиз фена. Гуьгъуьнлай ам Севастополда авай ЧIулавгъуьлуьн дяведин училищедин курсант хьана. 1941-йисан 1-февралдиз вахтунилай вилик кIелун акьалтIарна, гада ВМФ-дин жергейриз къуллугъ ийиз фена. Дяве башламиш хьайила, Аскер 81- кьилдин гъуьлуьн стрелковый бригададин взводдин командир тир.

1942-йисан 8-мартдиз гъуьлуьн пуд бригадади Ростов областдин Матвеево лугьудай тепедив фашистрихъ галаз залан ягъунар кьиле тухузвай. Ина телеф хьайибурун кьадар пара тир, саки кьушундин са пай. Гьа ина 1942-йисан 10-мартдиз къати женгина Шихсаидов Аскер телеф хьана. Ам Ростов областдин Колесниково хуьре кучукнава. Лейтенант А. Р. Шихсаидован тIвар Севастополда авай П. С. Нахимован тIварунихъ галай ЧIулавгъуьлуьн военно-морской училищеда мемориальный кьулунал къизилдин гьарфаралди кхьенва.

Аскер Шихсаидов

Ханум бадедин кьулан хва, Шихсаидов Атем, 1921-йисуз хана. Магьачкъаладин автодорожный техникумда кIелзамаз, ам гуьгъуьллудаказ фронтдиз рекье гьатна.

«Шехьмир, диде. Вуна кхьей «стхадилай кьисас вахчу» гафар кIелайла, зи ивидал звал атана. А гафар зи рикIелай алатдач. За намус, азадвал, ватан патал дяведа телеф хьайи хайи стхадилай кьисас къахчуда. Эгер зунни душмандин гуьлледик акатайтIа, зи чка пуд лагьай стхади кьурай», – ибур Атема 1942-йисан 27-июндиз дидедиз кхьей кагъазда авайбур я.

1943-йисан 12 февралдиз Краснодарский крайда авай Крымская станица къачудайла хьайи къати женгина Атем кьегьялвилелди телеф хьана.

Атем Шихсаидов

ЧIехи кьве хва телеф хьун Ханум паталди зурба дерт хьана, вичин уьмуьр амай кьван ада ясдин партал хтIунначир. Вичин дидевилин вири кIанивал ада амай гъвечIи хциз, 1928-лагьай йисуз хайи Амридиз гана. Араб чIалалди «Амри» - «уьмуьр» лагьай чIал я…

* * *

1950-йисан 12-ноябрдиз Дагъустандин АССР-дин 30 йисан юбилейдиз талукь яз СССР-дин Верховный Советди акъудай Къарардалди, уьлкведин майишатдин жуьреба-жуьре хилера агалкьунар къазанмишай са кьадар инсанриз «Знак почета» орденар ганай. И гьуьрметлу ксарин жергеда адетдин зегьметчи, Кьасумхуьруьн райондин духтурханадин медсестра Шихсаидова Ханумни авай. Амриди а чIавуз Ленинграддин университетда кIелзавай. Гуьгъуьнлай, дидедин гуьгьуьл къачун патал ада икI лугьудай: «Чи вири Институтдиз, СССР-дин АН-дин Дагъустандин филиалдин тарихдин, чIалан ва литературадин Институтдиз, виридаз санал са «Знак Почета» орден ганва, ваз, диде, гьа ихьтин орден – кьилди-кьилихъ…».

Амри Шихсаидов– зи чIехибуба я, тIвар-ван авай алим-востоковед, Россиядин ва Дагъустандин илимрин деятель, Россиядин Гьукуматдин патай илимдинни культурадин рекье чIугур зегьметрай къачур премийрин лауреат я. Ада яргъал ва бегьердив ацIанвай уьмуьр тухвана ва 91-йиса аваз дуьньядай фена.

* * *

ЧIехи-бубади лугьудай: *«Зун икьван яргъалди яшамиш хьунин себеб - заз лап фад дуьньядай фейи зи бубадин ва кьве стхадин уьмуьрарни хганва жеди…».*

1984-йисан 18-декабрдиз Ханум Агъамирзовна Шихсаидовадин рикI акъвазна… Ам вичин хайи хуьр тир Кьасумхуьрел кучукнава. Зи а чIавуз анжах 4 йис тир, зи рикIел Ханум баде са акьван хъсандиз аламач, амма, чIехибуру лугьузвайвал, ам гзаф жумарт, мугьманрал рикI алай, уьтквем дишегьли тир. Дяведин гишин йисара фу кIанз ракIарал атай садазни ада ваъ лугьудачир. Лавгъавал гвачирди, секин къилихринди, рикI кIевиди – гьа икI лугьудай адакай мукьвабуруни хуьруьнвийри. Ам чидайбурун рикIел Ханум бадеди аял гьикI къутармишнатIа, гьам хъсандиз алама. Йифен залан дежурстводилай кьулухъ кIвализ хтана агакь тавур Ханумаз мад тадиз кIвалахдилай эхвер хъувуна. Аял хазвай дишегьлини, аялни хаталувилик кваз хьана. Ханум элкъвена тадиз кIвалахал хтана ва дидени чагъа ажалдин къармахрай акъуддай вири серенжемар кьиле тухванай…

Хануман кьилив, адан савадлувилихъ, камаллувилихъ агъуна, гьакIни къуни-къуншияр, хуьруьнбур меслят, куьмек кIанз мукьвал-мукьвал къведай…

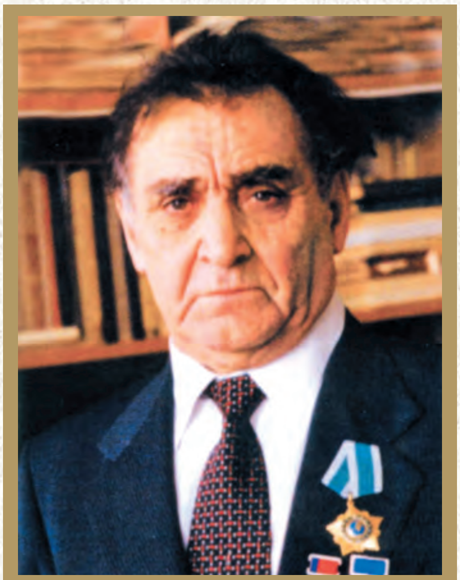
Атем Шихсаидов

Гилани зи бадедин хсуси ктабханада Л. Н. Толстоян «Анна Каренина» роман амазма, ада ам са шумуд сеферда кIелнай…

Хизандин вири майишат хиве авайтIани, Ханум бадеди вичин хтулриз, гьатта зазни, вичин птулдиз, рикIин чимивал ва къайгъударвал гудай. Диде-буба кIвалахдал алайла, чун Ханум бадедин къвалал ва гуьзчивилик жедай.

Ханум Шихсаидова кечмиш хьайила, адан хци кIвалахзавай тарихдин институтдин къуллугъчийри рикIин сидкьидай яс чIугунай – адал виридан рикI алай.

P.S.
Зал Ханум бадедин стха Саидан гьуьрметдай гьа и тIвар эцигнавайди я.

Саид ГЬАЖИЕВ,
Россиядин журналистрин Союздин член

Жув хайи ери, хайи ватан… И гафарин кьетIен мана аннамишзавай Убайдат Османова чIалахъ я: жуван мукьвабур, хуьруьнвияр авай чка инсан и чилел хуьзвай, адав уьмуьрдин мижеяр гьиссиз тазвай, жуван кьисметдал разивал гузвай чка я.

ГЬА ИКI ВАТАН КIАН ЖЕДА…

За вичикай ихтилат ийизвай дишегьли пайгар къилихрин, сагълам руьгьдин, уьмуьрда кьилиндини кIанинди чара ийиз жедай инсанрикай я.

– Амма вири крарин гъавурда вун анжах са ящдиз атайла акьада, – лугьузва Убайдата. – Бязи вахтара ваз цава авай дурнадилай ви гъиле авай нуькI багьаз аквада. Мектебда кIелдай йисара зун секинвал течидайди тир, ктабар гзаф кIелдай, зи мурад духтур хьун тир – исятдани а пешедихъ ад ава эхир...Амма заз чидачир хьи, кьисмет вуна хкягъзавай затI туш, кьисметди вун хкягъда...Ингье, баллар бес кьадар татай зун, вуздик акат тавуна,жуван хуьре, Сергокъаладин Тельманан тIварунихъ галай колхозда са йисуз кIвалахна, хуьруьн майишатдин институтдин экономиствилин факультетдиз кIелиз фена.

– Цавара вучиз къекъведа, – лагьана за жува-жуваз, – вун чилел чIехи хьана, дидени буба вири уьмуьрда гьа ина яшамиш хьана, мад ваз гьихьтин бахт кIанда?..

– Институтда кIелдайла зун чи курсунин староста тир, за институтда кьиле физвай крара, шад мярекатра иштиракдай. Зи диде Умаганат Алимовна вири уьмуьрда, зи буба хьиз, са чкадал, зегьметдин книжкада тек са кхьин аваз, Ванашимахи хуьруьн Культурадин кIвалин директор хьана лагьайтIа, куьн зи гъавурда генани акьада. Чи хизанни гьахьтин, мани-макьамдал рикI алайди тир, чаз иллаки халкьдин манияр гзаф чидай. Буба саки вири алатрал къугъвадай, ада чунни мани-макьамдал рикI алаз вердишарна.

Чун хизанда вад аял хьана – кьве вахни пуд стха, вирида кьилин образовани къачуна, виридаз дидебубади инсанвилин ерияр гьихьтинбур ятIа чирна. Майишатда мал-къара, верч-кIек авай, чIехибурузни, гъвечIибурузни кагьулвал ийидай мажал жедачир, кар-кеспи виридаз авай.

– Бубадин рикI ктабар кIелунал гзаф алай, – ихтилатзава Убайдата, – адаз «къекъведай энциклопедия» лугьудай.Чунни гьахьтинбур хьана –бубадал атайбур! Бубадивай вуч хабар кьуртIани, ада туькIвей ва гегьенш жаваб гудай. Буба вичин зегьметдин йисарив Дахадаев районда гатIунайди я, ана ам гилани виридан рикIел хъсан инсан яз алама. Заз чиз, гьа им инсандин уьмуьрда кьилинди я – жувакай виридан мецел хъсан гафар хьун. Чазни ада гьа ихьтин тарсар гайиди я: герек, гьинал хьайитIани гьахь гафунин пад хуьн, ялтахвал тийин, дуьз гаф рахаз кичIе тежен, – суьгьбетзава Убайдат Мухтаровнади. – Четин тирни чаз ихьтин къилихар кваз жуван уьмуьрда? За мукьвал-мукьвал жува-жуваз и суал гузва. Амма заз акьвазва хьи, хизанда «цайи тумуни» геж-фад цIирер, ахпа бегьер гуда. Хизанда гайи тербияди вав писни-хъсанди чара ийиз, къарар кьабулдай уламдал атайла, дуьз рехь хкягъиз чирда, гъалатIривай, пака пашман ийидай камаривай хуьда...

– Дидедини бубади лугьудай: жув-жувахъ кьадарсуз агъамир, фурс ийимир, дамах къачумир. Им халис дагъвийрин тербиядин къанунрикай сад тир. И тарсари чаз, аялриз виридаз, жуван уьмуьрар къайдада тваз, дуьз рекьер хкягъиз, инсанрихъ галаз пайгар

рафтарвилер хуьз чирна. Ихьтин ерийри чакай ахьтин инсанар авуна хьи, къе чавайни масадбуру месэлятар, куьмек тIалабзава, чакай инсанрин арада ихтибар ва гьуьрмет авайбур авуна, – лугьузва Убайдат Мухтаровнади. – Чи хизанда жуьреба-жуьре кеспийрин иесияр ава: военный, педагог, психолог, инженер ва зун – экономист.

Уьмуьрдин юлдаш Максудахъ галаз санал пуд велед, пуд руш, чIехи авур, вад хтулдин баде тир Убайдат Мухтаровнадиз гъилиз атай гъвечIи чагъадикай кьегьял инсан арадиз гъун, адав хизандин, тухумдин, жуван халкьдин руьгьдин ивирар агакьарун гьикьван четин ятIа, хьсандиз чизва. – Гьихьтин къагьриманар ава чи ватандихь, чи Дагъустандин чилихъ! – лугьузва Убайдат Мухтаровнади.– Алимар, шаирар, гъилин сеняткарвилин устадар! Ихьтин дуствилин ватанда жуьреба-жуьр миллетринни динрин векилри дуьньяда маса санани авачир хьтин ислягь ва мублагь ватан туькIуьрна, маса халкьариз чешне къалуриз хьунал са шакни алач!

Гьелбетда, девирар четинбур алукьнава, – ухьт аладарна алава хьийизва Убайдат Мухтаровнади, – заз аквазва, катун-галтугун галай, секинсуз яшайишди дагъвийрин къилихарни дегишарзава. Чилихъ галаз алакъалу зегьметдивай акьалтнавай несилар михьиз къакъатзава. Къе ваз никIе, сала, багъда кIвалахдик квай жегьил аквач. Гьа са вахтунда абурун кьилер гьич ви фикирдизни текъведай зирзибилдив ацIанва!

Убайдат Мухтаровнади вич, вуз акьалтIарайдалай гуьгъуьниз, Ханум Мегьамедовадин тIварунихъ галай ГУП-диз гьикI акъатнайтIа ва ана цIуд йис экономиствиле гьикI кIвалахнайтIа, рикIел хкизва.

– Абур 90-йисарин эвел кьилер тир, – лугьузва ада, приватизациядин девир мукьвал алай. Гзаф кархаияр, майишатар чкIизвай, инсанар са куьнин гъавурдани акьазвачир, реформаяр лугьудайбурулай нарази тир, хьуруьн майишат вилериз акваз-акваз гуьнгуьнай акъатзавай, чилер вара-зара жезвай. Абур четин вахтар тир. Жувни са жуьреда дегиш хьана кIанзавай, хизан хвена кIанзавай. За са арада агьалийриз психологиядинни тербиядин жигьетдай куьмек гудай центрда кIвалахна. Ахпа заз райондин администрацияда кIвалах теклифна...

Убайдатан кIвалахдихь рикI кун акур чIавуз, а девирда муниципалитетдин кьил тир М. Омарова адаз вичин заместителвилин къуллугъ теклифна.

– Зи вири вахтар кIвалахдал акъатзавай, зи хиве ЖКХ-дин къурулушдал гуьзчивал авун, экономикадин,эцигунрин,чилерин месэлаяр авай, – лугьуз рикIел хкизва Убайдат Мухтаровнади. – Заз а чIавуз регьбервилин, тешкилатчивилин хьсан тежриба хьанай. КIвалахрин яцIа гьатнавайтIани, зун гъавуда авай: гьикьван четин хьайитIани, район вилик тухвана кIанда.

Дугъриданни, къе Сергокъала шегьердивай чара ийиз жедач: куьчейра къир цанва, паркар-багълар, михьивал, къайда ава...

– Райондин кьил – адетдин регьбер туш, им вичин вири уьмуьр пешедин везифайриз бахшнавай, са фикирдал алай кIвалахдин юлдашрин юкьва авай инсан я. Адахъ галаз кIвалах авуни ваз ашкъи гуда, амма истемишни вавай ада кIевелай ийида! Райондин кьил гьар садан дердидихь яб акализ, куьмек гуз гьазур я. Арзачияр кьабулдай вахтар тайинарнавайди ятIани, хьуруьн агьалийривай чпин месэла гваз адан патав гьи чIавуз хьайитIани физ жеда.

– Са вахт алатайла, за жував анжах отделдин экономистдин везифаяр туна, амайбурукай азад авун тIалабна, – лугьузва Убайдат Мухтаровнади. – Четин жезвай... Амма инани заз са акьван регьят тушир – зи хивяй хизандин дердияр акъудай кас авачир кьван! Гена гьуьлуь, Максуда, заз куьмекар гузвай, сагърай вич...

Убайдат Мухтаровна а кардихъ инанмиш я хьи, гьукуматди хизандиз талукь месэлар вичин къайгъуйрин кIвенкIве гьавайда эцигзавайди туш. Алай девирда, уьлкведин саламатвал, абадвал, ислягьвал хизандин гьаларин пайгарвилелай, агьваллувилелай аслу я. Кьилиндини ина – виликан, чи алатай несилриз хас, адетри, вердишвилери, къанунри агъавал авун, и адетар арадиз хкун я. Жуван хизандиз вафалу инсан вичин ватандизни вафалуди, вичин хизанда регьимлуди амай инсанрин, ватандашрин арадани регьимлуди, ислягьди жеда.

Убайдат Мухтаровнади Сергокъаладин хизанарни терроризм тIвар алай вагьшивили гьикI инжикли авунайтIа, рикIел хкизва.

– Вичин интеллигенциядалди, писателралди, шаирралди, нуфузлу инсанралди, бажрагълу жегьилралди машгьур район бедбахт гьалариз аватнай, – ихтилатзава Убайдат Мухтаровнади. – Чун гъавурда акьуна хьи, бедбахтвал чараданди жедайди туш, ам ви кIвализни атун мумкин я, гьавиляй чна галаз-галаз собранияр кIватIиз, дуьз рекьер жагъурун патал, инсанрихъ галаз меслятар авуна. Нетижада, къачагърин дестейрин ихтиярда гьатнавай чкаяр, рекьер-хуьлер ислягьбуруз элкъуьрна, кичI квачиз, ви туьшдиз гьулле ракъуруникай къурху авачиз дуланмиш жез гатIун хьувуна.

Жегьилар патал дамах, терроризмдихъ галаз женг чIугунин лишан, пайдах хьанвай М. Нурбагандован мусибатдин кьиникь жемятдин рикIера сагъ тежедай хер яз гьисабзава Убайдат Мухтаровнади.

– Вичин игитвилелди ада Дагъустан машгьур авуна, ватанэгьлийри Россиядин Игит тир адал ва адан гьа вич хьтин уьтквем стхадал дамахзава.

Убайдат Мухтаровнадин веревирдер чIалахъ ийидайбур, рикIин сидкьидай тирбур, яб гузвайдаз таъсир ийидайбур я. Ваъ, аданди уьмуьрдал нарази хьун, шел-хвал авун туш, акси яз, ада уьмуьрдин гьар са декьикьадиз къимет гузва, адаз уьмуьр кIан я.

Убайдат Мухтаровнади гьевес кваз «Чкадин кьил кутунар» проектдикай ихтилат ийизва. И проектдай абурун райондин хуьрериз ери авай хъвадай яд гъун лазим я. И дишегьлиди гьар са цIийи кардик къуьн кутун вичин кьилин буржи яз гьисабзава. ИкI эгечIун район виликди тухунин, хуьруьнэгьлийрин дуланажагъ хъсанарунин асул шартI яз гьисабзава.

– Махсус кьетIен проектар: «Зи Дагъустан – зи къулай дуланажагъ», «Зи Дагъустан – зи яд», «Зи Дагъустан – зи рекьер» – ибур санлай къачурла вири дагълух республика чIехи дережайрив агакьардай, хуьруьн майишатдиз талукь яз вилик акъвазнавай хци месэлаяр гьялдай мумкинвилер гунин заминар я, – гьисабзава ада. – Регионддин бюджетда сифте сефер яз цинни рекьерин месэлаяр гьялун патал такьатар чара авунва. Амма и проектар гьакIни жемиятдин гуьзчивиликни хьунихъ еке метлеб ава ва и месэладиз муниципалитетдин кьили еке фикир гузва. Районда кьиле фидай са цIийи карни ада жемятдихъ галаз меслят тавуна, жемятдал алукь тавуна, къарагъардач, вилик кутадач.

Лап куьруь вахтунда районда яд михьи ийидай аямдиз хас тадаракар кардик кутунва, гзаф хуьрериз рекьер къайдадик кутунва, куьчеяр аваданламиш авунва. И вири крара муниципалитетдин кьили жегьил пешекарар, кар девирдин тIалабунрив кьадайвал бажармишиз, тешкилиз жедай жегьил менеджерар желб ийизва.

– Паталай къведай пешекаррал вил алаз ацукь тавуна, жуван пешекарар гьазурунихъ, ина хана, ина чIехи хьанвай жегьилар вилик кутунихъ еке метлеб ава. Ихьтин карди чкадал несилрин алакъаяр хуьниз, халкьдин адетар квадар тавуниз, жуван хизандин, хуьруьн, миллетдин руьгьдин ивирар хуьниз куьмекда.

Гьеле чаз чин тийизвай гьикьван артуханвилер, кьетIенвилер ава чи чилихъ, чи хайи ватандихъ, гьикьван лазим я къе адаз вичел рикI алай рикIер, зегьмет кIани, мягькем гъилер! – лугьузва Убайдат Мухтаровнади.

За адавай вичин рушар квел машгъул я, лагьана жузвазва.

– Лайихлувилелди чпиз тербия гайи хизандин рекьер, адетар давамарзава, – жаваб гузва Убайдат Мухтаровнади. – ЧIехи руша, Замиради, ДГУ куьтягьна, нотариусдин куьмекчивилин къуллугъ тамамарзава. Вичин бубадиз – Сергокъаладин нотариусрин округдин нотариусдиз – куьмек гузва. ГъвечIи руш Бариятани гьа пеше къачуна, бубадихъ галаз кIвалахзава. Кьулан руш Аймеседуди ДГУ-дин экономикадин факультет акьалтIарна, республикадин карчийриз куьмек гудай Центрда зегьмет чIугвазва. Кьилинди ам я хьи, чна чпин хивез жавабдарвал къачуз жедай, четинвилерин патахъай арза тийидай, чи чиниз са патахъайни яр тегъидай инсанар арадиз акъудна. – Убайдат Мухтаровна хъуьрезва. – Ингье, хтулар шак алачиз зал атайбур жеда, виридакай чилел кIвалахдай экономистар, хуьруьн майишатдин пешекарар, хизандин, хуьруьн адетар хуьдай кьегьял инсанар жеда.

Гьа икI ватан кIан жезвайди я...

Айшат ТАЖУДИНОВА

САД ЛАГЬАЙДИ

Дугъриданни, искусство – им вири инсанар садарзавай яратмишунрин са хел я. Художникри чІугунвай шикилрин гъавурда акьан тийидайбурни, классикадин музыкадиз яб тагудайбурни мумкин я хьун, амма кинодиз чун вири килигзава. Садбур чпин галатун кьин патал, са бязибур чи тарих чирун патал, муькуьбур уьмуьрди чпин вилик эцигнавай суалриз жавабар жагъурун патал. Гьар гьикІ ятІани кино такІан кас жеч. Гьелбетда къугъвазвай актеррин роль зурбади я. Алай девирда кинодин искусство виликди финивай чаз бажарагълу, гьуьрчег дишегьлийрин тІварарни гзаф жезва. Амма регьят тирни саки виш йис идалай вилик (1925) кинода къугъун? Регьят тирни сад лагьайди жез? Вучиз 1925-йис суалда жеди куьне, бес кино арадал атай йис 1895 тирла. Вучиз лагьайтІа, гьа и йисуз, гуьгъуьнлай вичин тІвар тарихда дерин гел яз тур, Сафият Аскарова сифте яз лал кинода («Крылья холопа» («Иван Грозный»)) къугъвана. Москвадин госкинофабрикади акъудай и фильм неинки Совет гьукуматда, гьакІ къецепатан уьлквейрани къалурна: Парижда, Лондонда, Нью-Йоркда, Берлинда.

Дагъустандин сад лагьай киноактриса, лал кинода къугъвай сад лагьай дагъустанви руш Сафият Аскарова Ахцегьрин хуьре 1907-йисуз дидедиз хьана. Сафиятаз пуд стхани са вах авай. Абурни, Сафият хьиз, искусстводихъ галаз алакъада авай. Дагъустанда скульптурайрин искусстводин диб кутур, машгьур Хасбулат Аскар-Сарыджа – Сафиятан чІехи стха тир. Кьвед лагьай стха Бейбулат – Азербайджандин кинохроникадин студиядин режиссер ва директор, са хейлин йисара «Мосфильм»-дин оператор яз кІвалахай Асланбей – Сафиятан пуд лагьай стха тир. Вах Сарретни актриса тир. Сафиятаз аял чІавалай манияр ягъун, кьуьлер авун, шикилар чІугун пара кІан тир. Веледар вири искусстводал ва яратмишунрал рикІ алайбур яз чІехи хьун гьелбетда, буба Нухбек Аскарован тербия тир. Ам Ахцегьрин театрдин кружокда художник тир. ЧІехи буба Алискера театрдин актерриз костюмар цвазвай. Лугьун хьи, гуьгъуьнлай гьа идакай Дагъустанда сад лагьайди тир милли Лезги театр хьанай. Нухбека регьбервал гузвай кружокдихъ хсан агалкьунарни авай. Ана мукьвал-мукьвал спектаклияр эцигзавай. Амма а девирда «халкьдин гафарикай кичІела» дишегьлийрин къаматар итимри арадал гъизвай. Са сеферда Нухбек Аскарова сегьнедиз вичин вах Саяд ва руш Сафият гъанай. Абур «Молодость» ва «Первый винокур» спектаклийра къугъвана. Ихьтин кар дагъвийривай кьабулиз хьаначир. Кружок агална. Абуру къаргъишар ийизвай, гьелегьар кьазвай. Иниз килигна, Саядни Сафият хуьряй экъечІнай.

Урус халкьдин мисалда - «чІуру кардин гуьгъуьнналаз къени карни жеда» – лугьуда. Белки Сафият Аскарова хуьре амукьнайтІа, адакай гуьгъуьнлай Советрин Союздин тІвар-ван авай киноактрисани жедачир жеди.

ГьикІ башламиш хьанай Сафиятан актрисавилин рехь?

1925-йисуз Махачкъалада къазахрин писатель Абай Кунанбаеван сценарийдай Ленинграддин кинофабрикадин группади «Под властью адата» («Адетрин гьукумдик») киноповесть лентиниз къачузвай-

ла, Сафиятни гьа ина, вичин стха Хасбулатан кIвале мугьманвиле авай. И дестедихъ Ленинграддин кинематографиядин институтдин операторрин факультетда кIелзавай Сафиятан стха Бейбулатни галай. Гьа икI режиссер Касьянов Хасбулатан кIвализ мугьман хьана ва Сафиятахь галазни таниш хьана. Шумал буй авай руш акурла, адаз кьилин игит Жаннетан дуст руш Мадинадин роль къугъун теклифна. Ада разивал гана ва Дагъустандин хуьрера кьиле физвай съемкайра иштиракна. Жегьил, хуш кьилихрин ва гуьрчег Сафията вичин роль лап маракьлудаказ тамамарна. И фильмдиз килигайла рижиссер Юрий Тарича бажарагъ авай актрисадиз «Крылья холопа» фильмда IV- Иван Грозныйдин паб Мария Темрюковнадин (ам кабардинка тир) ролда къугъун меслятна. Урусрин артистрал режиссер рази тушир. И ролда адан фикирдалди Кавказдин дагъларин дишегьлийриз хас хесетар квай, вич дагъви дишегьли хьиз тухузвай кас герек тир. Фадлай ихьтин дишегьлидихъ къекъвезвай. Таричаз эхирни ихьтин актриса жагъана. Ада, суракьар авуна, Бейбулат жагъурна ва адаз вахаз Москвадиз съемкайриз атун теклифна. Сафиятаз шад хьана. Ам гьасятда Таричан теклифдал рази хьана. Мария Темрюковнадин роль гилани кинематографияда лап четинди яз гьисабзава.

Сифтегьан съемкайри режиссер шадарна. Фильм Подмосковьеда гьазурзавай. «Пачагьдин паб» акъатнавайдакай патарив гвай хуьрериз хабар чкIана ва съемкаяр ийизвай чкадал гзаф инсанар кIватI жезвай.

Репетицийрин арада Юрий Тарича дагъустандин актрисадин къугъуникай вичин къейдер ачухарнай: «Ада ахьтин гьерекатар кьиле тухузвай хьи, гьич зи фикирдизни къвен тийидай. Сафиятан культуради, вичи вич тухунин саягъди вири гьейранарзава. СафиятАскаровадилай вичин игитдин кьилихар дагъви дишегьлидиз хас хесетар ачухариз алакьна. И кар масадавай кьилиз акъудиз жедачир».

1927-йисуз Сафията Михаил Авербахан «Чадра» фильмда кьилин роль тамамарна. А фильм «Узбекфильм» киностудияда акъуднай.

ЦIипуд йис Сафията лал кинода дишегьлийрин къаматар арадал гъуниз серфна.

1938-йисуз актриса кефсуз хьана ва кинойра мад къугъванач. 1939-йисалай ада Е. Вахтангован тIварунихъ галай Москвадин театрдин артисткавиле кIвалахна. Москвада ам гъуьлуьзни фена, амма дидевилин бахт Сафиятаз чир хьанач. Адаз веледар хьун кьисмет хьанач. Адан гъуьл летчик- истребитель Ян Хорват тир. Абуру кьведани са шумудра «У-2» самолетда аваз Северный Ледовитый океандин кьил – тум авачир сергьятра лув ганай.

Ватандин ЧIехи дяведин йисара С. Аскаровади концертрин бригададихъ галаз фронтдин рекьер гзаф кечирмишна. Вичин хуш манийралди ада Яру Армиядин аскеррихъ ватанпересвилин руьгь кутазвай ва гъалибвилихъ эвер гузвай.

1955-йисуз Сафият Аскарова залан уьзуьрдик рагьметдиз фена ва ам Москвада Ваганьковский сурара кучукна.

Сафият Аскаровади искусствода садрани рикIелай тефидай гел туна. Ам чи дагъвийрин рикIера гьамиша викIегь, амма назик ва гуьрчег дишегьли, машгьур актриса яз амукьда.

НАИРА ШИХНАБИЕВА

Ам чи дамахни я, даяхни

Къудратлу СССР чкIайдалай кьулухъ чи уьлкведа гзаф миллиордерар пайда хьана. Абурун арада чи бажарагълу, къанажагълу, мерд, кесиб халкьдикай хабар кьадай, гьи макъамда хьайитIани, эвердиз гьай тир викIегь хва Сулейман Керимовни хьунал чна шадвалзава, дамахзава. Ам неинки лезги, гьакI Дагъустандин вири халкьаризни сейли я. Адан тIвар Россиядин вири миллетри ва къецепатан уьлквейрин халкьарини гъуьрметдивди кьазва. Чи къанажагълу ва вафалу хци гьакI маса пачагьлугърани лап еке гъуьрмет ва авторитет къазанмишнава... Дугъриданни, адан мердвиликай ва халкьдиз авунвай мергьематлу крарикай кьилдин ктаб кхьиз жеда. Сулейман Керимован садакьайрив агакьдай маса кас чаз чидай тарихда мад авач. Гьич са девлетлудавайни адавай кьван садакьаяр гуз хьанач ва инлай кьулухъни адан мердвилив къведай кас жедатIа заз чидач. Вичин ери-бине Докъузпара райондин Къаракуьредай тир Сулейман Керимова мукьвара вичин уьмуьрдин 55-гатфар къаршиламишна. Къуй Сад Аллагьди адан вири мурадар вичин рикIиз гьикI кIанзаватIа, гьакI кьилиз акъудрай! Адахъ чандин сагъвал ва вичин хизанарни, багъриярни галаз хушбахт гележег хьурай! Амин!

Чи халкьдин къагьриман виниз тир дережайрив агакьун - им сифте нубатда адаз вичин камаллу ва баркаллу дидедини бубади ганвай чешнелу тербиядин гьунарлувал я. Сулейманан буба Керимов Абусаид Къаракуьреда 1926-йисуз дидедиз хьана. Ам Ватандин ЧIехи дяведин ветеранни я. Ада Москвадин юридический институт тарифлудаказ акьалтIарна. МВД-дин, юриспруденциядин ва финансринни экономикадин рекьерай жавабдар къуллугърал гьакъисагъвилелди кIвалахна. Ам писателни я, адан гъиликай 8 ктаб, гьа жергедай яз «История дагестанских лезгин» тIвар алай чIехи ктабни хкатнава.

Чи халкьдиз ва Ватандиз вафалу кьегьал хци мергьематлу гьихьтин кIвалахар кьиле тухванатIа, абур гьикI давамарзаватIа, чаз куьрелди кьалуриз кIанзава. Виридаз чизвайвал, эхиримжи са шумуд йисуз ада чи ва къунши районрин агьалийриз пулдин такьатар куьмек яз гузва. (Амма, гьайиф хьи, хуьрера чпел и кар ихтибарнавай «умудлу ксарин» гьиле гьатай пулар кесибрив агакьар тавуна, чпин тух тежедай нефсериз харжзавай душуьшарни тIимил туш). ИкI, Сулеймана вичин хайи хуьруьн агьалийриз гьар са касдиз 20 агъзур манат пул гана, ихьтин куьмек ада муькуь вири хуьрерин хизанризни ганва. Къаракуьре хуьруьн агьалийрикай республикадилай къецез тухвана медицинадин рекьяй чарасуз куьмек гун патал агъур, четин гьалда авай азарлубурув лазим кьадар пулдин такьатар агакьарна. Сулеймана республикадин гзаф районрин агьалийриз куьмекар ганва. Алатай йисуз Докъузпара райондин вири хуьрерин агьалийриз, гьар са хизандиз кьилди садакьа яз гъуьруьнни шекердин шешелар (25 кг-дин), кIеви шекердин са шешел, 10 кг дуьгуь, 5 литрдин семечкадин чIем ва са еке пачка чай гана.

Докъузпара райондин Текийрин хуьруьн куьчейра къир цана. Дербент шегьерда кьилди еке больница эцигнава. Сулеймана дишегьлийрин – дидейрин къайгъуни чIуг-

вазва, вири терефрихъай абуруз куьмекарни гузва.

Дагъдин лап кьакьан кукIушда авай ва гьуьлелай 4142 метрдин вине экIяй хьанвай Шалбуз дагъда авай Пир Сулейман бубадин сур алай чкадал кьван, четин шартIариз вири терефрихъай фикир гана, лап гьяркьуь машинрин рехъ туькIуьрна. А зурба дагъдин кукIушдиз электричестводин симер тухвана, кьуд пад экуь авуна. Ял ягъиз ва зияратдал къвезвай ксар патал къулай вири шартIар яратмишунни адан гьунарар я. ИкI, Шалбуз дагъ, Пир Сулейман бубадин сурун къваларив эцигнавай кьван имаратар акур кас тажуб хьана амукьда. Алай аямдин михьивилин вири шартIар фикирда кьуналди, лап еке мугьманхана - къвезвай мугьманри ял ядай вири жуьредин шартIар авай кIвалер, гилан аямдин еке зал ва капI-тIеат ийидай кIвалер, хуьрекар гьазурдай вири жуьредин алатар ва маса къулайвилер туькIуьрнава. Анал гьанвай булахдин цин тIям масад я...

Сир туш, са шумуд йис я Сулеймана гьаждал – Меккедиз ва Мединадиз физвай чи ватанэгьлийриз куьмекар гуз. Вичин харжидалди ада абуруз и пак чилер аквадай мумкинвал тешкилзава, яни аниз фин-хтун ва чкадални вири жуьредин къулайвилерикай ибарат тир шартIар тешкилун патал вичин жибиндай пул чара ийизва.

Чи баркаллу хци спортдизни еке фикир гузва. ИкI, са шумуд йисуз чи республикадин футболдин «Анжи» командадиз ада пулдин еке куьмекар гайидини рикIел хкун кутугнава. Ада Дагъустандин команда сад лагьай лигадиз хкажун, кIвенкIвечи чка кьун патал еке чалишмишвилер авунай.

Чавай Сулейман Абусаидовича ийизвай кьван мергьематлувилин вири серенжемрин сан-гьисаб къалуриз жедач, им тамамвилелди кьилиз акъудиз жедай карни туш. Чи вилик абур вири къалурунин везифани акъвазнавач. Амма са кар ашкара я: Сулейман Керимов – чи халкьдин дамахни я, даяхни.

Эхирдайни заз халкьдин тIалабун раиж ийиз кIанзава: амни Сулейман Керимоваз гьуьрмет авунин лишан яз, сифте нубатда, адаз хайи районда памятник эцигунихъ (и кар за Докъузпара райондин администрациядивай тIалабзава) галаз алакъалуди я. Ахпани Дагъустандин кьил Сергей Меликовавай ва Гьукуматдивай Дагълари уьлкведин мерд хциз Махачкъалада (са лайихлу чкадал) памятник эцигун тIалабиз кIанзава. С.Керимован агалкьунрикай ва адан лайихлу крарикай Россиядин Президентдизни лап фадлай хьсандиз хабар ава. Гьаниз килигна, Дагъустандин халкьдин тIалабун яз, Сулейманаз Москвадани памятник эцигун ва Россиядин Федерациядин Игитвилин тIвар гунни хьсан кар жедай. Бес вичелай алакьдай кьван вири куьмекар гузвай кас Ватандин Игит тушни?!

Азедин МИМЕРЗАЕВ,
Къалажухрин хуьр

Къаракуьре хуьруьн мискIин

Алатар

ГъвечIи Исламаз бадедизни чIехи бубадиз куьмекар гуз пара кIандай. Бадеди хтулдиз тIямлу хуьрекар гьазурдай. ЧIехи бубади хтул эркек веледдиз чир хьун герек тир гьар са дердидив вердишарзавай. Къе Ислама бубадиз кIарасар атIуз ва куьсри расиз куьмек гуда. Гьа икI гададиз алатрин тIварарни чир жеда.

Къалагъ – мастерок

Ранда – рубанок

Мишер – пила

Нажах – топор

КIута – молоток

Риб – шило

Мих – гвоздь

Урукул – сверло

Мукал – серп

Куьнуь – точило

Хех – плоскогубцы

Дергес – коса

Йирф – деревянная лопата

Пер – лопата

Керки – мотыга

Цуьруьгъуьл – грабли

Кьуьк – вилы

Журнал в журнале

Рецепты средиземноморской кухни

Аппетитные блюда по-итальянски

Макароны с овощным рагу

На 4 порции:

- 250 г брокколи
- 1 цуккини
- 4 помидора
- 1 стручок желтого сладкого перца
- 2 зубчика чеснока
- 2 ст. ложки оливкового масла
- 200 мл овощного бульона
- соль
- молотый черный перец
- 500 г макарон-перышек
- несколько веточек базилика
- 1 лимон

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Овощи вымыть и почистить. Брокколи разделить на соцветия. Цуккини нарезать кружками. Помидоры крестообразно надсечь острым ножом, обдать кипятком, затем холодной водой, снять кожицу и нарезать мякоть мелкими кусочками. Сладкий перец нарезать широкими полосками.

2. Репчатый лук и чеснок очистить от шелухи, мелко порубить и подрумянить в разогретом оливковом масле. Добавить овощи, влить овощной бульон и тушить под крышкой 12 мин. Посолить и поперчить.

3. Макароны сварить, откинуть на дуршлаг и дать воде стечь. Базилик вымыть, отряхнуть от капель и нарезать полосками. Лимон вымыть горячей водой, обсушить и натереть ½ чайной ложки цедры.

4. Макароны разложить по тарелкам вместе с овощным рагу. Подать на стол, украсив базиликом и лимонной цедрой.

ВСЕ ЛЮБЯТ КАБАЧКИ

Летний стол невозможно представить без кабачков – это самый доступный овощ, и приготовить из него можно массу вкуснейших блюд. Кабачки не обладают собственным ярко выраженным вкусом, а потому легко сочетаются с любимыми продуктами. Не стоит забывать и о пользе кабачков. В этих овощах присутствуют витамины групп А, В, С, Н, РР и знаменитый витамин молодости – Е (токоферол). Много в кабачках и минеральных веществ: калия, натрия, магния, фосфора и железа. Соотношение калия и натрия таково, что употребление кабачков выводит излишки натриевых солей из организма, то есть кабачки очень полезны для людей, страдающих гипертонией и сердечно-сосудистыми заболеваниями.

Благодаря низкому содержанию грубых волокон блюда из кабачков очень мягкие и нежные, к тому же в них много пектина, способствующего легкому усвоению пищи. Пектины помогают вывести из организма лишний холестерин. Полезны кабачки и людям, страдающим гепатитом, холециститом, желчнокаменной болезнью, хроническим колитом, гипертонией, атеросклерозом, хроническими нефритами и пиелонефритами. Врачи рекомендуют блюда из кабачков при мочекаменной болезни с выпадением оксалатов и уратов, подагре и других нарушениях обмена веществ. И наконец, кабачки совершенно не вызывают аллергии, более того, сами обладают противоаллергенным действием.

Малосольные кабачки

Кабачки – 2,5 кг, 1 головка чеснока, букет зелени для засолки (ветки семенного укропа, листья черной смородины, листья вишни и листья хрена), душистый перец горошком, соль – 3 ст. ложки, сахарный песок – 1 ст. ложка, вода – 1,5 л.

Кабачки помыть, очистить от кожуры, порезать кружочками. Сложить кружочки в кастрюлю одним слоем. Выложить на кабачки семенной укроп, листья смородины и вишни, а также очищенные дольки чеснока и перец горошком. Накрыть первый слой листьями хрена. Выложить второй слой кабачков. Опять положить укроп, листья смородины и вишни, чеснок и перец. Накрыть листьями хрена. В отдельной кастрюле приготовить рассол: в 1,5 л воды засыпать соль и сахар и довести до кипения. Залить кабачки закипевшим рассолом так, чтобы он полностью их покрыл. Накрыть кастрюлю крышкой, остудить при комнатной температуре, затем убрать в холодильник. Малосольные кабачки готовы через сутки.

Рулет из кабачков

2 средних кабачка, 2 яйца, 1 стакан муки, 2 ст. ложки крахмала, 120 г молока, 0,5 ч. ложки соли, 1 ст. ложка порезанного укропа, щепотка соды, 2 средних баклажана, 2 зубчика чеснока, по 100 г майонеза и сметаны.

Очистить баклажаны от кожуры и порезать их тоненькими полосками, обвалять в муке и обжарить с двух сторон. Затем выложить их на салфетку, чтобы они остыли. Кабачки почистить и потереть на мелкой терке, добавить яйца, соду, крахмал, немного молока и зелень укропа. Перемешать. Полученное тесто вылить на противень, выстланный пергаментной бумагой и смазанный сливочным маслом, и выпекать до подрумянивания краев. В отдельную миску положить порезанный чеснок, зелень, молотый перец, соль, майонез и тщательно перемешать. Когда кабачковый корж будет готов, сверху смазать соусом, ровным слоем выложить баклажаны, снова смазать соусом, аккуратно свернуть в рулет и оставить остывать.

Суп-пюре из кабачков

Молоко – 150 г, овощной бульон – 300 г, мука – 1 ст. ложка, кабачки – 200 г, 1 яичный желток, сливочное масло – 2 ст. ложки, соль по вкусу.

Кабачки очистить и порезать небольшими кубиками. Поместить их в кастрюлю со сливочным маслом и поджарить до золотистой корочки. Далее обжарить муку до желтого цвета, дать ей остыть, затем добавить в муку овощной бульон и залить все это теплым молоком. Готовый соус вылить в кастрюлю с поджаренными кабачками, затем добавить в общую массу остатки овощного бульона и дать супу хорошенько прокипеть. Немного охладить получившийся суп, добавить взбитый яичный желток и оставить томиться на медленном огне до тех пор, пока масса не загустеет.

Травы придают блюдам неповторимый аромат

МАЛЕНЬКИЕ ТРАВЯНЫЕ ТАЙНЫ

ВЫРАСТИТЬ ТРАВЫ САМИМ

Сделать это очень просто: выбор продаваемых сейчас семян велик. Маленькие горшочки нужно заполнить рыхлой землей, вдавить в нее семена, полить и поставить в теплое место. Уже через несколько дней вы сможете с помощью ножниц «собирать урожай». Выглядит симпатично: воткнуть в землю маленькие глиняные дощечки с надписями названий трав. Обратите внимание на то, что написано на пакетиках с семенами. Одни травы являются однолетними, другие растут не один сезон.

НЕПЛОХО ЗНАТЬ

Покупая зелень, вы должны обратить внимание на ее свежесть – зелень не должна быть увядшей, желтого цвета. Перед приготовлением ополоснуть зелень холодной водой, отряхнуть от капель и нарезать так мелко, как требуется. Лучше всего это получается тогда, когда она многократно вдоль и поперек рубится на широкой доске большим гладким острым ножом. Очень практичными являются так называемый качающийся нож или мельница для зелени.

Во многих блюдах именно травы ставят недостающую точку над i. Большинство трав продаются сейчас пучками не только сезонно, а буквально круглый год. Мы расскажем вам о том, с какими блюдами наиболее удачно сочетаются разные травы и как вырастить их на собственном подоконнике.

■ Базилик придает аромат блюдам из макарон. Лучше добавлять его в горячие блюда в конце варки

■ Душица – вкусная приправа к пище. Ее хорошо добавлять к блюдам из баранины или говядины.

■ Нежный купырь сочетается с морковью, картофелем и супами. Используется только в свежем виде.

■ Укроп особенно хорош в рыбных блюдах. В пищу добавляйте лишь нежные кончики, но не рубите их.

■ Лук-резанец превосходно сочетается с помидорами, омлетом, творогом, креветками, картофелем.

■ Ясменник пахучий чаще всего используется для приготовления разнообразных крюшонов.

■ Лавровый лист применяется в повседневном меню для придания пряного аромата и вкуса.

■ Розмарин превосходно подходит к жаркому. Практический совет: целые веточки гораздо легче удалить.

■ Мяту следует использовать умеренно. Добавляется в крюшоны, десерты и восточные блюда.

Последняя пользуется сейчас особой популярностью и продается во многих хозяйственных магазинах.

Такие травы, как петрушка и укроп, добавляются в супы и соусы под самый конец – только так они полностью раскрывают свой аромат.

Орегано, тимьян и розмарин часто добавляют в выделяемый при жарке сок.

Совет: связать травы пучком или положить в чайное ситечко в форме яйца, чтобы потом было проще извлекать из готового блюда.

ХРАНЕНИЕ

Все травы, за исключением купыря и ясменника пахучего, можно сушить и даже замораживать, чтобы продлить возможность их использования.

Для замораживания зелень нужно вымыть под струей воды, тщательно отряхнуть от капель и мелко порубить. Хранить ее можно в полиэтиленовых пакетах или контейнерах. Для меньших порций вполне подойдут формочки для льда.

Чтобы дольше сохранить петрушку, укроп, их нужно опустить стеблями в воду. Или же, спрыснув пучки водой, завернуть их во влажную марлю, положить в полиэтиленовый пакет и убрать в холодильник. Этот способ позволяет хранить зелень до семи дней.

ХОЗЯЙКЕ НА ЗАМЕТКУ

- Если вы собираетесь использовать лед для напитков и коктейлей, в каждую ячейку ванночки положите ягодку вишни (из компота или варенья) или любую другую ягоду. Залейте фруктовой водой и поставьте в морозилку. Такие кубики выглядят очень эффектно.
- Места среза не использованной полностью луковицы смажьте любым жиром – лук сохранит свежесть и питательные свойства.
- Если добавить в сметану немного молока, она не свернётся в подливе.
- Для предохранения открытой томатной пасты от плесени нужно на крышку нанести немного сухой горчицы.
- Оставшуюся в банке томатную пасту можно уберечь от плесени, посыпав ее мелкой солью и залив растительным маслом.
- Увядшие овощи (зелень) можно освежить, окунув их сначала в горячую воду, а затем в холодную.
- Когда вы варите картошку в мундире, кожура иногда лопается. Чтобы этого не происходило, добавьте в воду несколько капель уксуса.
- Вымачивание в уксусе, квасе, кислом молоке, огуречном, капустном или свекольном рассоле – надежный способ сделать жесткое мясо мягким.
- Чтобы котлеты, рыба, мясо или блины не приставали к сковороде, нужно предварительно нагретую сковороду натереть сырым яичным белком.
- Чтобы сварить вкусную молочную кашу, надо помнить, что крупы из цельных зерен (рис, пшено, перловая каша) в молоке набухают и развариваются медленнее, чем в воде. Поэтому их лучше отварить в воде, а затем, добавив горячее молоко, довести до готовности.
- В открытой кастрюле при варке теряется до 20 процентов витаминов, а в закрытой – не больше 5 процентов.
- Чтобы получить из лимона побольше сока, перед тем, как выжать, положите его в горячую воду на 5 минут.
- Если начатый лимон стал засыхать, опустите его в холодную воду. Он не только сохранит свежесть, но и станет сочнее.
- Не выбрасывайте семена от сладкого перца при готовке. Собирайте их и высушивайте. Зимой их можно добавлять в пищу. Семена, кстати, содержат больше полезных веществ, чем сам перец, и придают блюдам чудный аромат. Так же можно поступать со всеми пряными семенами.
- Чтобы облегчить чистку яиц после варки, добавьте в воду во время варки немного соли.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

ЧТО ТАКОЕ ВОК? Это глубокая сковорода, имеющая очень маленькое дно. Родиной вока считается Китай. Представьте себе, что нижнюю часть котла срезали – это и будет вок. За счет маленькой площади контакта с огнем в месте контакта создается высокая температура, что позволяет готовить пищу очень быстро, сохраняя при этом максимальное количество витаминов и микроэлементов. И при постоянном помешивании пища успевает равномерно приготовиться буквально за несколько минут. Эта посуда позволяет не только обжаривать продукты на масле, но и готовить их во фритюре, тушить и варить на пару.

КТО ПРИДУМАЛ ШПРИЦ? Приборы, напоминающие шприц, создавались еще в XIII веке. Они изготавливались из бычьего мочевого пузыря, к которому присоединяли полый наконечник из дерева или меди. Для проведения процедуры пациенту делали надрез на мышце или вене и через рану вводили лекарство.

В 1647 году французский физик, математик и философ Блез Паскаль сделал два важнейших изобретения – гидравлический пресс и шприц. Но широко применяться шприц стал только в 1843 году, когда шотландский врач Александр Вуд впервые использовал шприц, мало отличавшийся от того, который придумал Паскаль. Одновременно с ним француз Шарль-Габриэль Правас выдвинул предположение о возможности введения лекарственных средств в организм при помощи сжатого воздуха. Продолжая исследования, Вуд и Правас в 1853 г. изобрели шприц и иглу для внутривенных и внутримышечных инъекций.

ВАРИКОЗ:

профилактика и лечение травами

Варикозное расширение вен – заболевание периферических вен: их патологическое расширение, удлинение и деформация с образованием извилин и узлов. Возникает варикоз чаще на венах нижних конечностей вследствие врожденной слабости венозной стенки, потери эластичности вен и недостаточности клапанного аппарата.

К сожалению, заболеваемость варикозной болезнью в России (да и во всех развитых странах) очень высока: до 40% людей среднего и пожилого возраста в той или иной степени страдают этим недугом. Особенно часто венозная недостаточность развивается у женщин после 50 лет с избыточным весом и у тех людей, которые ведут малоподвижный образ жизни, или чья работа связана с долгим стоянием на ногах (продавцы, парикмахеры и т. п.). Кроме того, свою лепту в развитие заболевания вносят индивидуальная врожденная патология соединительной ткани и клапанов вен, эндокринные нарушения, злоупотребление алкоголем и курением. Беременные женщины также подвержены риску развития варикозной болезни. В период беременности уровень гормонов в организме увеличивается, что вызывает ослабление соединительных тканей и уменьшение коллагена. Ослабленным тканям становится трудно справляться с большим объемом крови, который в период беременности увеличивается вдвое. В большинстве случаев после родов варикоз проходит. Патологический застой крови, в которой мало кислорода и питательных веществ, неизбежно ведет к деградации соединительной ткани в стенках мельчайших сосудов. Они становятся в буквальном смысле дырявыми, и часть жидкой фракции крови уходит в межклеточное пространство, появляются отеки. Это, в свою очередь, еще более нарушает кровообращение, клапаны сосудов начинают смыкаться еще хуже, резко расширяются поверхностные вены, образуя варикозные узлы.

К этому присоединяются усталость и боль в ногах, зябкость, зуд и пигментация кожи, которая окрашивается в нездоровый синюшно-серый цвет. В далеко зашедших случаях из-за нарушения питания кожи развиваются трофические язвы, которые очень плохо заживают. При замедлении кровотока в венах нарастает опасность тромбоза сосудов сгустками крови с развитием тромбофлебита (воспаления вен). Нередко варикоз на ногах сочетается с геморроем, когда расширяются вены прямой кишки.

КАК КОНСКИЙ КАШТАН ПОМОГАЕТ ЧЕЛОВЕКУ...

Лечение варикозной болезни представляет собой сложную задачу. В начале заболевания обычно рекомендуют ношение специальных эластичных чулок или колготок, использование мазей с противовоспалительными и уменьшающими свертываемость крови веществами. При прогрессировании болезни в ряде случаев приходится прибегать к хирургическому удалению участков расширенных и недееспособных вен.

В то же время хороших и стойких терапевтических результатов при лечении венозной недостаточности можно добиться с помощью систематического применения фитотерапевтических средств. И препараты из каштана конского стоят тут на первом месте. Лекарственным сырьем из этого красивого дерева служат кора, листья, цветки и плоды. Кору заготавливают в начале сокодвижения с молодых веток, цветки – во время полного цветения, плоды собирают полностью вызревшие, осенью. Во всех частях каштана содержатся биологически активные вещества (тритерпеноиды, фенолы, флавоноиды), снижающие вязкость крови, уменьшающие проницаемость капилляров и увеличивающие тонус вен. Это свойство каштана было подмечено в народе давно, поэтому отвары и настойки из его сырья широко применяются в лечении варикозного расширения вен, геморроя, трофических язв.

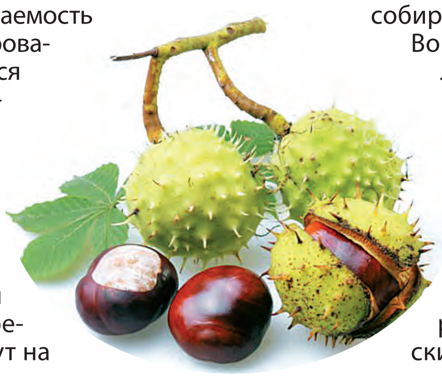

ПЛОДЫ КАШТАНА ПРОТИВ ПАТОЛОГИЙ

Наибольшее распространение получило лечение сосудистых патологий с помощью препаратов из плодов каштана конского. Водно-спиртовой и сухой экстракт из плодов каштана применяют в официальной медицине под торговым названием «Эскузан». Его назначают по 15–25 капель 3 раза в день при варикозном расширении вен, болях и тяжести в ногах, язвах голени, геморрое, угрозе инсульта, отеке мозга. Препараты каштана конского снижают риск послеоперационных тромбозов сосудов и тромбоэмболии, понижают артериальное давление, улучшают работу сердца и расширяют сосуды.

Однако препараты эти недешевы, поэтому для длительного лечения их вполне можно заменить самодельной настойкой. Для этого скорлупу отделяют от ядер, измельчают и настаивают на водке (200 г на 1 л) в темном теплом месте 2 недели, фильтруют и полученную красно-бурую настойку хранят в холодильнике, принимают по 30–35 капель 3 раза в день с ¼ стакана воды перед едой. Курсы по 3 недели, перерывы – 5–7 дней.

Для наружного применения – 1 часть плодов на 3 части водки. Настаивают так же. Применяют для натираний пораженных участков при варикозе, тромбофлебите, радикулите, ревматизме, отложении солей, воспалении мышц и суставов.

Не рекомендуется применение настойки внутрь при выраженной почечной и печеночной недостаточности, женщинам при беременности и грудном кормлении, а также при лечении антикоагулянтами.

ЦЕЛЕБНАЯ НАСТОЙКА

Настойку сухих цветков каштана на водке (1 стакан сухого сырья – «столбиков» – на 1 л водки, настаивать в темном месте 2 недели) применяют:

- наружно как противовоспалительное и обезболивающее средство при болях в ногах, суставном ревматизме и артритах;
- внутрь по 30–40 капель 3 раза в день с 1/3 стакана воды при гипертонии, заболеваниях крови, геморрое, туберкулезе и мастопатии.

ГОТОВИМ КАШТАНОВЫЙ СОК

Можно приготовить сок из свежих цветков каштана, принимают его по 20–30 капель с четвертью стакана воды 2 раза в день за полчаса до еды при расширении вен, тромбозах и геморроидальных узлах. При таком лечении в течение всего времени цветения каштана наступает значительное облегчение, исчезают боли, рассасываются варикозные узлы, проходит геморрой. Кроме того, сок из цветков каштана оказывает хорошее лечебное действие при атеросклерозе, артритах, остеохондрозе и подагре.

КОМПЛЕКСНАЯ ФИТОТЕРАПИЯ

Применение препаратов каштана конского полезно сочетать с другими лекарственными растениями, оказывающими благоприятное воздействие на сосуды.

- В частности, кору **лещины** в виде горячего настоя пьют при расширении вен, тромбофлебитах и язвах голени. 1 ст. ложку измельченной коры настаивают 2 часа в стакане кипятка в термосе, выпивают дробно в течение дня.
- Траву **вербены лекарственной** в виде настоя пьют при тромбозе вен и атеросклерозе: 1 ст. ложку сухой травы настаивают 1 час в 300 мл кипятка, процеживают и пьют по 2 ст. ложки 3–4 раза в день до еды.
- Настой из травы или стручков **галеги лекарственной** (козлятника) принимают внутрь как средство, задерживающее свертывание крови и предотвращающее тромбоз. 1 ст. ложку сухого сырья (лучше семян) настаивают в 0,5 л кипятка 2 часа, процеживают. Пьют по ½ стакана 2–4 раза в день до еды.

РЕКОМЕНДУЕМЫЕ СБОРЫ

Плоды каштана конского – 20 г, кора лещины и корневища горца птичьего (спорыша) – по 30 г, трава хвоща полевого – 40 г.

2 ст. ложки сбора настаивают 2 часа в термосе, процеживают и пьют длительное время по ½ стакана 3-4 раза в день до еды. Курсы по 3-4 недели, с перерывом на неделю.

Чередовать с таким сбором: трава вербены лекарственной и донника лекарственного – по 40 г, трава козлятника – 30 г, кора каштана конского и лещины – по 20 г. Готовят аналогично, применяют при тромбофлебите и атеросклерозе.

Для наружного применения: трава донника и корни окопника лекарственного – по 40 г, кора каштана конского и цветки ромашки лекарственной – по 30 г. 2–3 ст. ложки сбора настаивают 2 часа в 300 мл кипятка, и теплую массу нефильтрованного настоя используют в виде компрессов или примочек на воспаленные участки кожи и венозные узлы при тромбофлебитах. Процедуры выполняют перед сном, курсы по 2–3 недели, с перерывом на неделю.

ЛЬВИНАЯ ДОЛЯ

(Татская сказка)

Шёл по лесу голодный лев, а навстречу ему брели волк и лиса. Увидев царя зверей, кинулись они наутёк, но лев остановил их и предложил:

– Хотите, пойдём на охоту вместе? Добычу разделим по справедливости.

Как было не согласиться!

Вышли они втроём на охоту. Поохотились. Добыча у них оказалась такая: сначала белка, потом заяц, а под конец олень.

– Ну что ж, волк, приступай к дележу, – приказал лев.

– Ты лев, – говорит волк, – ты наш повелитель. Тебе полагается первая добыча, я, уж так и быть, буду доволен последней, а лиса…

Рассвирепел лев, даже не дослушал волка, взмахом лапы свернул ему шею.

– Дели ты, лиса! – зарычал лев.

– О, царь зверей, о господин мой лев! – сказала лиса, поглядывая искоса на мёртвого волка. – Ты самый могучий из нас, тебе львиная доля. Зайца ты съешь утром, оленя – в обед, белку – на ужин. А мне, малому зверю, много ли нужно! Что оставишь, того и довольно!

Очень понравился льву такой делёж.

– Какая ты умница! – воскликнул он. – Откуда у тебя столько ума?

– Я умна, потому что иногда мне доставался кусочек от волчьего языка, – скромно ответила лиса.

С тех пор лев и лиса неразлучны. Он охотится, а она подбирает остатки.

Къизляр

Къизляр туьрк чIалай таржума авурла «яру рангунин тик кьвал» лагьай гаф я. Гьеле 1722-йисуз Персиядиз походдиз физвайла I-Петр ина хьанай ва къеле эцигун буйругънай. Амма официальнидаказ шегьер арадал атай вахт, ина генерал-аншеф В.Я.Левашован регьбервилик кваз къеле эцигай 1735-йис яз гьисабзава. XVIII асирдин юкьварилай Къизляр, Тифлисдилай гуьгъуьниз, Кавказда политикадин, медениятдин ва алишверишдин центрадиз элкъвена. Адаз Дагъустандин кеферпатан меркез гьавайда лугьузвачир. Кавказдин дяведин йисара Къизляр дагъвийрин гьужумрик садрани-кьведра акатначир. Амма 1785-йисалай шегьердихъ административный жигьетдай метлеб амукьнач, гьикI хьи Екатериноград шегьерда центр аваз Кавказдин губерния тешкилна.

Къизлярда ва патарив гвай чкайра гьа бинедилай башламишна терский казакар, эрменияр, гуржияр, къумукьар, черкессар, чеченар, казанский татарар, персер, тажикар ва масабур яшамиш жезвай. Амма XX асирдин эхирра кьиле фейи яшайишдинни политикадин гьалар себеб яз ина урус халкьдин кьадар хейлин тIимил хьана. Гьеле XVIII асирдилай башламишна Къизляр чехир хкудуналди ва ипек гьасилуналди машгьур тир. 1807-йисузни ина Россияда сад лагьайди тир уьзуьмчивилин ва чехир хкудунин училище ачухна. 1880-йисара шегьерда, сифте нубатда Д.З.Сараджеван (1885) заводда – исятда Къизлярдин коньякрин машгьур заводда, коньякар акъудунин производство къайдада тунай. Жуьреба-жуьре вахтара Къизлярдин коньякар 400-далай виниз къизилдин ва гимишдин медалриз, 40 Гран-Придиз, «Къизилдин пальма» (Франция) пишкешдиз, Golden Galaxy (США) премиядиз лайихлу хьанай.

Къизлярдиз машгьур гзаф ксар: алимар тир Татищев ва Гмелин, полководец А. Суворов, шаирар ва писателар А. Бестужев-Марлинский, М. Лермонтов, П. Катенин, Л. Толстой, А. Дюма-буба ва масабур атанай.

Ихьтин кьисани ава: Дюма Червленный станицада мугьманвиле авайла, адалай Ульяна тIвар алай руш акьван вичел ашукьариз хьана хьи, руш кIваляй адахъ галаз катна ва абур Темир-Хан-Шурадиз фена. Ульянадин бубади ва стхайри Дюмадив анжах Дербентда агакьарна. Рушаз бубадин кIвализ хквез, Дюмадизни Ульяна гъиляй ахъайиз кIанзавачир. Амма бубадин къаст гъалиб хьана. Лугьуда хьи, къакъатдайла Дюмади рушаз вичин тупIухъай галудна бриллиантар авай тупIал багъишна. Куьруь муьгьуьббатдин нетижада Ульянадиз руш хьана, адаз бубадин гьуьрметдай яз Александра тIвар гана. Гуьгъуьнлай Ульяна чеченвидин патав катна.

Къизлярдин виридалайни машгьур агьали Петр Иванович Багратион я. Багратионрин усадьба, гьайиф хьи, амач. Амма шегьерда гьар гьикI ятIани килигдай чкаяр авазва: Пак-Георгиян собор, кьилин Жуьмя мискIин, I- Петрдиз, Левашоваз, Багратиоаз, Пушкиназ ва масабуруз памятникар, са шумуд музей. Абурукай виридалайни чIехиди П.И.Багратионан тIварунихъ гала. 1972-йисуз адаз гьукуматдин дережа гана ва ам Дагъустандин тарихдинни архитектурадин А.Тахо-Годидин тIварунихъ галай сад авунвай музейдин филиалдиз элкъуьрна. 1978-йисуз лагьайтIа, ам Шегьердин Управа хьайи, вич 1913-йисуз эцигай, къадим гуьрчег дараматдиз куьч хьана. Музейдин фондара 17 агъзурдалай виниз экспонатар ава. Кьилин залар машгьур ватандаш Багратиоаз, гьакIни чкадин халкьарин - къазакьрин, ногъайрин, Къизлярдин эрменийрин ацукьун-къарагъуниз ва медениятдиз бахшнава, гьакIни РикIел хуьнин зални ава.

Къазакьрин медениятдин музейда абурун адетрихъ, милли парталрихъ ва кIвалин ацукьун-къарагъунихъ галаз таниш жедай мумкинвал ава.

Гуьлнара АСАДУЛАЕВА

Фатима Абдулкъадировна Куцулова – Дагъустандин университетдин управлениедин факультетдин преподаватель я. Ада ана 2013-йисалай кIвалахзава. Преподавателвилин стаж лагьайтIа 18 йисакай ибарат я. Ам Къубачи хуьряй я, вичихъни хва ава. Фатимадиз къубачавийрин адетар хъсандиз чизва, гьавиляй, чна фикирзавайвал, гьакъикъи агьвалатар бинеда авай «Къисмет» тIвар алай гьикаяди кIелдайбурун фикир желбда. Им Фатимади кхьенвай сифте гьикая я.

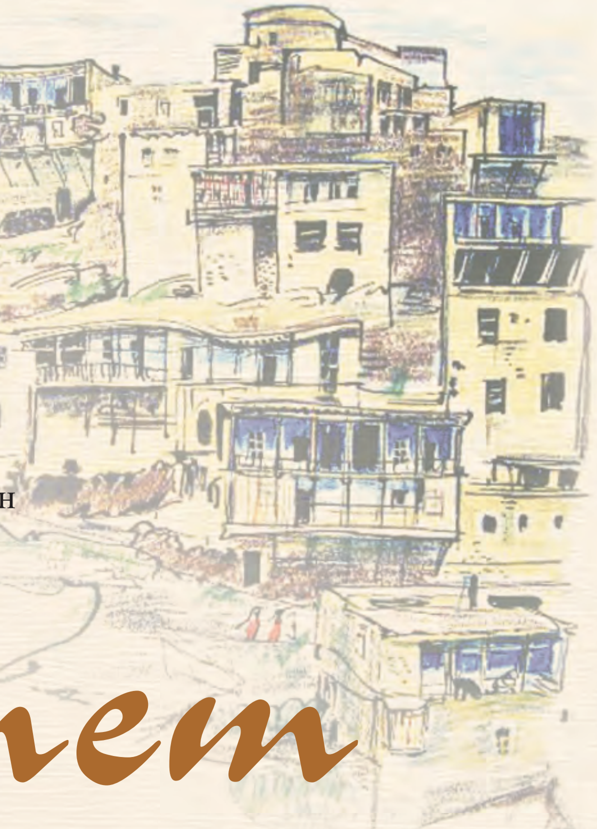

Къисмет

Ракъин нурари, рагъул циферикай хкатна, куьгьне кIвалерин айван экуь авуна.

– Патимат, – гьарайна вах Марьяна. – Килиг, гьихьтин гьава аватIа, на лугьуди, малаикри шейтIанрихъ галаз дяве ийизва – вуж гъалиб жедатIа...

– Ахмакь ихтилатар я, – лагьана Нинади, – циф, рагъ – вуч тафават ава? Къилинди – къе чи иер Патимат гъуьлуьз физва!

– Дуьз лагьана – иерди я, ригай вилер, ипекдин хьтин чIарар, буйдизни тамаш! Захъ квехъ хьтин шумал буй авач, гьайиф, – кефи амукьна Марьянан.

Патиматан сивик милайим регъуь хъвер акатна:

– Гъуьжетар ийимир, чан вахар. Марьян, вуна чи бадедин гафар рикIел хкваш: 17 йиса авай рушар вири иербур я.

– Эхь, эхь, – хъуьрена Марьян, – за акьван тади кваз жуван 17 йис гуьзетдай хьи.

КIвале пакамалай гатIунна гьар жуьре хуьрекар гьазурзавай, гьавада мехъерин ширинлухрин ширин ниэр къекъвезвай. Вахариз икьван чIавал чпин кIвале и кьадар инсанар аваз акурди тушир. Дишегьлияр кIватI хьанвай кIваляй гагь хъуьруьнрин, гагь манийрин ванер къвезвай.

– Атанвай кьван мугьманар аку! – шаддиз гьарайна рушарин гъвечIи хтул Лейлиди.

– Эхь, мугьманар гзаф атун хъсан кар я, – лагьана кIвализ гьахьай рушарин бубади. Хуьре вичихъ гьуьрмет авай Гьажиди къе руш гъуьлуьз гузвай ва адаз вири крар къубачивийрин бубайрин адетар тирвалди кьиле фена кIанзавай: пуд юкъуз кьиле фидай мехьер, санбар жигьизар, къизилар, къадим къаб-къажах, дере-атIлас... Ибур вири ада вичи фена Ирандай, Туькриядай гваз хтанвайбур тир.

«Гьайиф, зи Манабадиз вичин рушарикай гьихьтин гуьзелар хьанатIа аквадач», – фикирзавай Гьажиди. Рушарин диде, адан паб, рушар лап гъвечIизмач буькьуь хьанвайди тир.

Хизан Дербентда дуланмиш жезвай, амма гьар гатуз вири санал хайи хуьруьз хкведай. Гьажидиз вичин паб гзаф кIандай. Гуьрчегдиз алукIнавай папан гъиликай кьуна, Гьажи Дербентдин базарда къекъведайла, инсанри, абуруз килигиз, кушкуш ийидай.

– И абурар алай итим аку! Паб кьве вилни буьркьуьди я! – Гьажидиз вичин кьулухъай икI лугьудай ванер атайла, Гьажиди фикирдай: «Инсанрин ахмакьвал аку. Зи Манабадилай гуьрчег дишегьли жедани?»

Далдам-зуьрнедин ванери Гьажи вичин фикиррикай хкудна.

«Чамран патай мугьманар атанва жеди, вилик фена кIанда, – фикирна ада. И арада сусан дуст рушар, нуькIверин къифле хьиз, ван алаз кIвализ гьахьна.

– Патимат, ви дустар атанва! – гьарайна Айшат халади. Рушари са-сада гила свас хьанвай Патимат къужахламишна, пIагьар гана.

Рушарикай сада, Зейнаба, сусан япал са вуч ятIани лагьана, амма Патимат гъавурда акьунач, ада рушариз гьар са шей алай суфрадихъ ацукьун теклифна.

Рушар са тIимил секин хьайила, Зейнаб мад сусав агатна ва явашдиз лагьана:

– Ай, Патимат, ви чам иерди я, гаф авач, бес ваз адан буба акурди тушни? ЧIарар, рцIамар лацу, вилер, шайтIандинбур хьиз, ярубур я... Вуна адаз ухшар аялар хайитIа вучда?

Патиматан чин чIур хьана.

– ГьикI? Ам хьтин аялар? – зегьле фена, рахана ам.

– Эхь, эхь гьа ам хьтин аялар, заз чида, хтулар чIехи-бубайрал къведайди я, – лагьана Зейнаба.

Вахан чинин рангар атIайди акур Нинади хабар кьуна:

– Вуч хьана, Патимат? Ви кефи чIур хьанани?

– Ваъ, ваъ, хьайи затI авач, – жаваб гана Патимата, амма Зейнаба лагьай гафари кIутади хьиз адан мефтIер гатазвай: «Ахьтин аялар, ахьтин аялар...».

Адан рикIел вич рушарихъ галаз хуьруьн майдандал деминиз гьикI фенатIа, пакамахъ кIвализ гьикI хтанатIа аламачир. Патимат айвандал акъвазна, цавуз рагъ гьикI хкаж жезватIа килигзавай. Адан мехъерин кьвед лагьай, вич гьамишалугъ яз чамран кIвализ тухудай югъ алукьзавай.

«Бес ахпа? Ахпа вуч жеда? Завай ахьтин кар эхиз жедач. Жедач!» – фикирзавай Патимата. Ам накъвари бамишзавай. Адаз икI гьарайиз кIанзавай:

– Ваъ, ваъ, заз захъни, зи аялрихъни ахьтин кьисмет кIандач! Заз чIехи-бубадин рехне хтулрикни жедайди чизвачир, Мурад чIулав вилерин, чIуп-чIулав чIарчIинди я эхир, ам экуькъирав туш. Амма зи ахмакьвал вуч тир!

КIваляй дидедин ван атана:

– Чан руш, са сятда хьайитIани са вил ахвар ая.

– Эхь, са геренда ксуда зун, – икI лагьана, Патимат кIвализ хъфена.

Адаз ахварай гатун юкъуз лацу-лацу жив къвана, кьуд пата вири рангар квахьна акуна. И лацувили вилерин ишигъ тухузвай, хъуьтIуьн къаюк хьиз, адан гъилер мурк хьиз рекъизвай.

Патимат ахварай аватна. Ваъ, ада ахьтин аялар хадач, ам Мурадаз гъуьлуьз фидач, садавайни ам и кар авуниз мажбуриз жедач!

– Бес за дидедизни бубадиз гьикI лугьун, мехъерин са югъ алатнава эхир! – вич-вичик зурзаз-зурзаз рахазвай Патимат.

Атанвай мехъерин мугьманриз пакаман салам гана, руш диде авай кIвализ гьахьна, адан вилик метIерал акъвазна, кIевиз ишехьна:

– Чан диде, ирамиди, заз Мурадаз физ кIандач! Заз иер, сагълам аялар хаз кIанда. Заз зун бахтлу хьана кIанда.

Диде са куьнинни гъавурда акьунач, руша разивал гайиди тир эхир, ам икьван гагь шад-хуррам тир эхир...

Патимата, ишехьиз, вичиз Зейнаба лагьай гафарикай, вичиз акур ахварикай дидедиз лагьана...

КIвализ руш ишехьдай ван хьайи буба атана. Ада рушан гафариз кисна яб гана. Гьажиди вичи-вичик икI фикирзавай:

«Вучда, гьикIда? Вучиз Патимат а ахмакь рушан гафарин чIалахъ хьанва? Амма руш вичин гафунал кIевиди я...» Гьакъикъатдани, рушаз жедай аялар экуькъиравар хьайитIа вучда? Дуьз лагьайтIа, и кардикай Гьажиди вичини фикирнай, амма са артух япалай авуначир, – гила вичикай хъел къвезвай Гьажидиз. – Бес вуч авурай? Мехъер, мугьманар... Беябур хьана чунни, къавумарни, чамни... Гьажи гъавурда авай, ам четин рекьел аватнава, амма руш гужуналди гъуьлуьз гузни адавай жедач. Гзаф крариз дурум гуда Гьажиди, амма кIани рушарин накъвар адавай эхиз жедач...

Эхир Гьажидин сивяй гаф акъатна:

– Исятда за атIа кьилиз Мустафа ракъурда, ада лугьуда, мехъер жедач... Анжах вун шехьмир, шехьмир, зи тават...

Патиматан стха вич чамран кIвализ и хабар гваз фидач лугьуз кIевиз акъвазна.

– За адаз и гафар гьикI лугьун? Вуна чи хизан беябурзава, Патимат! – лугьуз гьарайзавай стхади.

И арада гьаятдиз жигьизар тухуз атанвай чамран мукьвабур гьахьна.

Патимат къарагъна, яргъал са кIвале чуьнуьх хьана, ракIарал залан чефте вегьена. Адаз атайбуру вич, накь Айишат халадин гъиле авай пекдин парча хьиз, къазундай хьиз авай. Ам са кьадар вахтунда чин гъилералди кIевна ацукьна. БицIи Лейлиди атана, ракIарихъай «Ахъая, Патимат, абур хъфена! – лагьайла, Патимат вич-вичел хтана.

* * *

Са кьадар вахтар алатна, хуьре Мураданни Патиматан чкIай мехъерикай рахадайбурни амачир, амма гъуьлуьз тефей свас хьайи Патиматавай инсанрин вилик регъуьла экъечIиз жезвачир.

– Вуна кIвале гьикьван жув кутIурда, жуваз жаза гуда? – Нинади адан чинар кузвай. – Ша, куьчедиз экъечIин, чуьллер цуькведа ава, гьава аку гьикьван кьезил ятIа, ша!

Патимат вичин рикI алай, куьлуь пеш алай лацу шал кьилел вегьена, вахарихъ галаз сейрдиз экъечIна.

Къацу чIурал къекъвезвай Патиматаз, вичин мехъерилай гуьгъуьниз сифте яз, хъуьрез, аялди хьиз шадвал ийиз кIан хьана. Ада зверна. Цуьквверин атирри, ракъинин нурари кьил гижи ийизвай... И арада адан къаншардиз гада акъатна, абурун къуьнер сад-сада акьуна, рушаз хъел атана. Кьил хкажай Патиматан вилер вичиз килигзавай гададин вилера акьуна. А килигуни рушаз ахьтин таъсир авуна хьи, рушаз вичин рикI цIудхунай хьиз хьана. Са тIимил амай ада суал гуз:

– Вун вуж я?

Амма вичихъай-вичиз регъуь хьайи руш тадиз вахарин патав кат хъувуна. И агьвалат акур рушари адакай зарафатар ийизвай, ахпа лагьана:

– Ам Абдулла я – уьтквем гада я, амма, чаз ван хьайивал, кесиб я, сусахъ гудай къизилар кIватIиз жезвайди туш...

Ахварал физвай Патиматан рикIел а таниш тушир гададин килигун къвезвай.

– Абдулла, – тикрарзавай Патимата, – гьикьван иер тIвар ятIа аку, гьикьван иер вилер я аданбур...

Пакамахъ, фу тIуьрдалай кьулухъ Патимат дидедин патав атана, адан гъилериз темен гана, явашдиз жузуна:

– Диде, – кIанивал гьихьин затI я? Вуч я кIанивал?

– Я чан руш, вун са нел ятIа ашукь жез агакьнани? – мягьтел хьана диде. Буьркьуь туширтIа, адаз рушан хъуьхъвер гьикI къекъифнатIа аквадай.

– Ваъ, вуна вуч лугьузва, гьакI хабар кьурди я, – амалдарвилелди жаваб гана Патимата.

– Вазакваз ва хьи: ви буба заз гьикI килигдатIа тамаш – гьа им я кIанивал, – яваш ванцелди лагьана дидеди.

Дидедихъ галаз авур и ихтидатдилай кьулухъ са варз алатна, амма Патиматаз гьар няниз вич авай кIвалин дакIардин кIаник акъвазнавай Абдулла аквазвай. Ам вичин еке вилер хкажна руш авай кIвалин дакIардиз килигдай. Патимат, пердедин патакай чинеба адаз килигиз акъваздай.Гьа икI геждалди акъвазна, дакIарда экв хкадарайла, гада астадаказ хъфена, Къубачидин цифедик чуьнуьх жедай...

Са юкъуз рушар тавкIваляй къвезвай таниш тушир ванери ахварай авудна. Ван таниш тушир итимдинди тир. Атанвайди Абдулладин амле тир, ада Патимат вичин хтул Абдулладиз це лугьузвай. Патиматаз шадвиляй вичин рикI хурай акъатиз кичIе хьанай. Адаз икI абурун вилик экъечIна, лугьуз, гьарайиз кIанзавай:

– Зун рази я, рази я!

Амма ада буба вичин патав къведалди сабур хвена. Буба теспача яз кIвализ гьахьна ва вичин рушавай жузуна:

– Патимат, ваз Маммаев Абдулла чидайди яни? Адан амле ви патахъай гаф къачуз атанва...

– Чидани-чидачни, зазни чидач, – жаваб гана Патимата. – Амма вуна зун рази я лагьана жаваб вахце, буба!

И гафарин ван хьайи вахар пагь атIана амукьнавай, кьведани санал хабар кьуна:

– ДакIардин кIане акъвазнавайди ам тирни?

Патимат гьакъикъатдани бахтлу тир, вучиз лагьайтIа, вичиз Абдулла мукьвалай акурди са сеферда ятIани, гила адаз кIанивал вуч затI ятIа чир хьанвай.

Няниз мубаракар ийиз дуст рушарни, Зейнабни атана. Сифте бубадиз Зейнаб таз кIанзавачир, ахпа жегьил рушан кефи гьикI хада лагьана, чуькьни авунач. Рушар Патиматан тупIухъ акалнавай лишандин тупIалдиз килигзавай.

– Гьикьван иер тупIал ятIа! – лугьузвай рушари, амма Зейнаба икI лагьана:

– Килиг тIун, авай пул вири адахъ ганвай хьтинди я... Заз чизвайди я, сусахъ рехъ яз гудай къизилар адаз авайди туш!

И ихтилатдин ван хьайи Патиматан эмейрай къал акъатна:

– ГьикI авайди туш? Ам а кьадар кесиб яни, Патимат? Вун низ физвайди я?

– Абур фитнеяр я, – кьетIидаказ лагьана Патимата, – квез аквада, гьихьтин савкьватар ада заз гъидатIа!

Са нянизвахариз, Нинадизни Марьяназ, Патимата гьикI вичин кIвализ буба тухвана, ракIар агалнатIа акуна. «Ибурухъ авай сирер аку», – фикирна Нинади, амма къаришмиш жез кIан хьанач.

Няниз кIвализ Абдулла атана ва Патиматаз сифте яз вичин чам варцел кьван рекье хутадай ихтияр гана.

Мехьерин югъ алукьна. Мугьманар, ярар-дустар кIватI хьана, кIвале далдам-зуьрнедин ванер гьатна. Ингье чамран патай сусаз савкьватар гваз атана. Адет тирвал, кIвализ дуьгуьдай ацIанвай чуьгуьндин еке къажгъан гъана, адан кIане къизилар квай багълама авай. Ам сусан патай виридалайни гьуьрметлу итимди дуьгуьдик къекъвена, хкудна, ахъайна, виридаз къалурун лазим тир.

Атанвай кьван халаяр, эмеяр, рушар, абурун арада Абдулладин «къизилрал» хъуьрез кIвачин хьанвай Зейнабни, Али халудал алтIушна. И арада Али халуди дуьгуьдикай еке багълама хкудна, винелай дуьгуьдин тIварар алудна, багълама ахъайна, ана вуч аватIа, кIвале авай виридаз къалурна. Багъламадик якъутрини лалийри нурар гузвай багьа безекар квай – тупIалар, камарияр, цамар.

Нина мягьтел хьана бубадиз килигна, адаз яргъал сиягьатрай гъанвай чпин безекар чир хьанвай. Буба са затIни тахьай хьиз са къерехдив акъвазнавай, Нина хизандин безекар Патимата Абдулладив вугайдан гъавурда акьунвай: накь гьавайда руша чам варарив кьван рекье тунвайди тушир...

* * *

Квез ахъаяй и агьвалатда са гафни къундарма туш, ина анжах халис кIанивиликай ихтилат физва ва им алатай чIавар, чи гьуьрметлу багъри чIехи несилар рикIел хкунин гьуьрметдин лишан я.

Йисар алатна, Патиматни Абдулла уьмуьрдин эхирдал кьван санал хьана. Абурухъ вад велед, ва чун, хтулар цIувад хьана. Дяведин йисара Абдулла халуди Каспийск шегьерда военный заводда кIвалахзавай, адакай Зегьметдин баркалла ордендин сагьиб хьанай. Зи рикIел алама, Патимат бадеди ахьтин ордендиз вични лайихлу я лугьуз зарафатардай: ада варцаралди заводдай кIвалахдилай гъуьл вилив хуьдай ва мазутдай кьацIанвай адан парталар чуьхуьдай...

Мурадани мехьерарна, амма ам чинеба вичик умудар кутур Зейнабал ваъ, маса рушал эвленмиш хьанай. Адаз анжах тек са руш хьана – вични чIупчIулав чIарариндали...

ИНА ЗИ ВАТАН АВА

94 – четин йис тир, са уьлкве чкIанвай, муькуьди са гуж-баладалди кIвачел къарагъзавай, патавни дяве физвай, авадан хьанвай бахтлу уьмуьр чарарин кIвал хьиз чкIанвай...Амма виридалайни гзаф гъвечIи хтулдин патахъай кичI квай – ам гьикI жеда куьчеда, мектебда? Кьилин вири уьмуьрда гьич садрани садани миллетдин, диндин тафаватлувиликай гаф лагьайди тушир – са гьаятда яшамиш жезвайбур арада дуствилин алакъаяр аваз са хизанар, аялар стхаяр хьиз чIехи жезвай...Къалабулух кутазвай ванер-сесер ва фитнеяр, гъуьлягъар хьиз, чкIизвай – урус са хизан «нефтяникрин городокдай» акъудна, «рыбникрин посёлокдай» тир муькуьди кIвал кепекрай маса гуниз мажбурна...Виктория Васильевна Зеленскаяди залан фикиррик кваз вичин шейэр, къаб-къажах кIватIзавай, хизандин библиотекадай куьгьне ктабар кьватийра твазвай…

Ам уьлкведин кьиблепата, Краснодардин крайдин Апшеронский станицада дидедиз хьана. Буба, Василий Хрисанфович, къуьл заготовка авунай хуьруьн майишатдин наркоматдин патай векилвилер гвай кас тир. КIвале ам абуруз саки аквадачир – буба кIвалахдин рекьяй датIана командировкайра авай, вахт четинди тир, уьлкведи цIийи экономика эцигзавай, къуьл заготовка авунихъ вири уьлкве патал стратегиядин метлеб авай. Пуд рушаз тербия гунал диде, Евдокия Власовна, машгъул тир. Ада рушариз кIвал кьиле тухуз чирдай, тарсарай куьмекар гудай, цвалар ва лазим амай кIвалахар ийиз чирдай. Бубади лап кьитдаказ тухузвай тербиядин суьгьбетрин вахтунда рушариз гьарайдачир. Ада рушар вичин патав ацукьардай ва вичин аялвилин залан вахтарикай суьгьбетардай. Рушари дикъетдивди адахъ яб акалдай ва абуруз икI хьун мумкин тирдан чIалахъ жез четин тир – абур лагьайтIа, хушбахтлудаказ, бубадинни дидедин къайгъударвал аваз чIехи жезвай. Абур бубадин гъавурда гьикI акьадай кьван, ам маса дуьньяда яшамиш хьанвайла!

Викадин дидеди хъсан цвалардай ва ада станицада яшамиш жезвай виридаз гуьрчег парталар цвазвай, адан рушарни гьамиша тIарамдаказ алукIнавайбур тир.

Амма бахтлу вахтар яргъалди фенач – дяве башламиш хьана. Гьа сифте йикъара буба фронтдиз фена, аялрин патахъай къайгъударвал тамамдаказ дидедин къуьнерал аватна. Пар чIугвадай машинра авазни, кIвачи-кIвачини ам аялар галаз са станицадай маса станицадиз куьч жезвай, та Краснодардин крайдин Николенководиз агакьдалди. Ана бубадин патай мукьва-кьилияр яшамиш жезвай ва имни сифте вахтара са гьихьтин ятIани куьмек тир. Диде аялрин бахчада кIвалахал акъвазна, рушари мектебда кIелзавай. Дяведин вири 4 йисни Виктория Васильевнади са уьтери рикIел хкизва: ибур сад алатиз муькуьд къвезвай датIана къалабулух кутазвай йикъар

тир – дидеди къерехдай кьве кепек пул хьурай лугьуз йифер цвалардай машинкадихъ акъудзавай, бубадилай фронтдай кагъазар хтун гуьзлемишзавай…

Гъалибвал лагьайтIа, адан рикIел хъсандиз алама, налугьуди, им нак хьайи кар я – халисан, рикIяй-рикIиз тир, михьи шадвал! Амач дяве, мукьвара буба хкведа! Буба гъалибвал къазанмишнамазди гъасятда хтана. Амма гъасятдани ам колхозризни совхозриз командировкайриз рекье гьат хъувуна: барбатI хьанвай майишатар кIвачел ахкьалдар хъувун, чIехи уьлкведиз фу, гъалибвал къазанмишнавай халкьдиз вилик физ куьмек гун лазим тир. Буба фронтдай хтайла, хизан Ростовдин областдин Мичутинская станицадиз куьч хьана.

Викади ва амай вири вахари мектеб хъсан акьалтIарнавай. ЧIехиди, Мира, Ростовда педагогвилин институтдиз гьахьнавай. Кьве йисалай, 1953-йисуз, Вика - Ростовдин финансринни экономикадин институтдиз «Экономика промышленности» факультетдиз. КIелиз адаз регьят тир, институтдин баскетболдин командадик кваз ада акъажунра иштиракзавай, спартакиадайриз ва универсиадайриз физвай.

Виктория Васильевнадин рикI чими легьзейрив ацIузва –ингье абур институтдин радиокружокда кIватI хьанва, хабарар гьазурзава. Викади хабарар патал сценарий кхьизва, ахпа вичи ам кIелзава, институтдин вири аудиторийра, коридорра ва фойеда студенткадин гьевеслу ван гьатзава. «Студентрин театрдин труппади электромеханикадин заводдин рабочийрин вилик тамаша къалурзава; 4-курсунин студент Скоробогатов Ильядин ахтармишунрин кIвалах Вирисоюздин студентрин кIвалахрин конкурсда гъалиб хьана; деканатра гатуз эцигунардай отряриз физвай студентрин сиягьар туькIуьрзава». Ибур уьмуьрдиз экуь, цIийи рангар язавай ва еке мумкинвилер ачухзавай легьзеяр тир.

Сифте сефер яз Вика Дагъустандиз 1955-йисуз акъатнай. Вах Мира кIелунар акьалтIарайла, дагълух республикадиз ракъурнай. Гатун рухсатдин вахт тир, Викани вахахъ галаз Дагъустандиз рекье гьатна. Исятдани адан рикIел а вахт хъсандиз алама –рикIиз чими ва шадвал гвай инсанар, михьи ва къацу шегьерни гьуьл...Вахар патал им тежедай кар тир – налугьуди, абур къени къилихрин, рикIиз чими ва гъасятда жуван багърийриз элкъведай инсанар яшамиш жезвай аламатдин уьлкведиз акъатнава. Агьалийри жаван мугьманрин къуллугъда акъваздай ва абуруз куьмек гудай мумкинвал хьунал шадвалзавай. Мира Ботлих райондин Ансалта хуьруьз фидайвал хьана, рушарни яргъал чкадиз рекье гьатна. Гуьгъуьнлай, Дагъустанда яшамиш жезвай вахтунда, Виктория Васильевнади вири республикадилай цIар илитIна, амма, гьа сифтегьан, Ансалтадиз фейи вахт, адан рикIелай гьич къени алатзавач – тIебиатдин тежер хьтин гуьрчегвили ва кьуд пад кьунвай кьакьан дагълари рушан рикIе гьамишалугъ яз чка кьуна. Дагъдин булахрин къайи ятари, къацу чIурари ва цIийи муаллим еке гьуьрметдивди кьабулай инсанри ам лап рикIивай мягьтеларнавай. Руш, налугьуди, тIебиатди ва инсанрин хъсанвили суьгьуьрда тунва. Ада вичихъ галаз са курсуна кIелзавайбуруз ва дустариз Дагъустанда гьикьван хъсан ятIа еке гьевесдивди суьгьбетзавай.

Йисар физвай, Викадини кIелунар акьалтIдай вахт алукьна, идазни мад Дагъустандиз – республикадин Центральный статуправленидиз экономист яз финин направление гана. Саки са шумуд вацралай адаз Дагвинтрестда кIвалах теклифна, ада разивал гана – коллективни бегенмиш хьана, гьар гьи месэладай хьайитIани абуру гъасятда куьмек гузвай, имни кIвалахдин рекьив сифте эгечIзавай къуллугъчи патал тIимил важиблу кар туш. Дагвинтрестдин дарамат Буйнакскийдин куьчеда авай, рушни нисинин тIуьн недай вахтунда дуст рушарихъ галаз ана мукьвал-мукьвал къекъвезвай. Акуна хьи адаз, са жегьилди адан патаривай чархар язава.

Таниш хьана. Ам руша кIвалахзавай кабинетдин къаншарда авай – арка квай 6-нумрадин машгьур кIвале яшамиш жезвай кьван. Жегьилдин тIвар Владимир тир (зи Володька ...чинал сефилвални хъвер алаз рикIел хкизва Виктория Васильевнади). Ада Каспийскдин ТЭЦ-да инженер-энергетик яз кIвалахзавай. Жегьилрин арада муьгьуьббатдин цIелхем кукIвена, са шумуд варз алатайла абур эвленмиш хьана. Мехьерар гъвечIибур тир, амма гзаф шаддаказ кьиле фена: Викадин дидени буба ва вахар атана, Володядин багърияр кIватI хьана. Къариди, Людмила Степановна Зеленскаяди, аялрин бахчадин заведиш яз кIвалахзавай. Ам векьи къилих авайди ва вичин гаф гвайди, амма гьахълувал кIандайди ва гьил ачухди тир. Мехьерар октябрдиз авуна: зул ва а вахтара Магьачкъалада хьуьтIер мекьибур тир. Виктория Васильевнади гьикI вичиз къариди гъасятда цIийи пальто, костюмар ва блушка заказ ганайтIа, чирхчирривай а чIавуз мудда авай ботинкаяр ва сапогарни

жагъурнайтIа, чими гьиссеривди рикIел хкизва. Ада лугьудалдай: «Зи сусал гуьрчег парталар хьун герек я!» Вика цIийи кIвале хъсан кьабулна, гъуьлуьн патай кIанивални адаз кьит тушир…

Зегьмет чIугвазвай коллективдин кьиле авай ксари Викадин пешекарвилиз ва къенивилизни намуслувилиз къимет гузвай. Гьамиша жавабдар участокар адан хиве твазвай, гьаниз килигна Вика гзаф кIвалахуниз мажбур жезвай. Къаридин ва гъуьлуьн куьмекни адаз артуханди тушир. Къаридиз вичин хтулар кьадарсуз гзаф кIандай: абур галаз кружокриз физвай, абуруз ктабар кIелзавай ва тIеамлу хуьрекар гьазурзавай, са гафуналди, абурун къуллугъда акъвазнавай.

Виктория Васильевнадин гъуьлни къари гьа са вахтунда рагьметдиз фена. Эгер дустарин ва къуникъуншийрин куьмек хьаначиртIа, и дерт адавай эхиз жедачир. Мад тIал алай а легьзеяр рикIел хквезва – хажалатди рикI атIанвай жегьил дишегьли, абуру вирида сад хьана, гьарда вичелай алакьдай куьмек гуз, кIевяй акъуднай...Ихьтин крар рикIелай фидани?

Виктория Васильевнади а вахтунда гзаф кIвалахни авуна, гьа са вахтунда датIана виликди физни чалишмишвална. Ам авур кардал рази хьана акъваздачир: чехир хкуддай производство дериндай чирун патал ам 3 йисуз «Манаскентский» совхоздиз фена, мукьвал-мукьвал Москвада пешекарвал хкаждай курсара хьана. Бес адахъ галаз санал кIвалахай хъсан инсанар рикIелай алатдани! Абуру адаз екез гьуьрметзавай ва стхайри хьиз куьмекар гузвай.

Са шумуд йисуз ада Махачкъаладин чехирар хкуддай заводдин директор яз кIвалахна. Ана коллектив лагьайтIа четинди тир –гзафбуру кIвалахал ички гзаф хъвазвай, лазим низам-къайда авачир, кIвалахдиз кьецI гузвай вахтарни кими тушир...Виктория Васильевнади кIвалахал пиянискавилиз вичи рехъ

тагудайдакай гьасятда вири хабардарна. Эгер хъвадайбур хьайитIа, вичи ахьтинбурухъ галаз яргъалди вахт пуч тийидайди таъкимарна. Рабочийри адан гаф чилел вегьенач: низам-къайда хъсан хьана ва кIвалахдин жигьетдай туьгьметар саки амукьнач. Хъуруьн акатдай вахтарни жедай: рабочийри кIвалах куьтягьайла, адан мертебадиз хкаж хьана гьарайдай: «Директорша, чна вири кIвалахар куьтягьнава, вири хъсан я!». Викадин рабочийри кIвалах акьалтIарнавайди вири кIвализ чир жедай.

* * *

...Республикадай хъфейбуру вилерал накъвар алаз зенгер ийиз жеда: «Викочка, килиг гьа анай масаниз хъфимир, ана хьтин хъсан инсанар санани авайди туш, чаз санани чка авач - чун виринра чарабур я!»

Мад адан рикIел вири къуншияр хтана – чIехи гьаят, вири дуствилелди яшамиш жезвай, садаз-сад чизвай, садакай муькуьдазни вири чизвай! Къуншийрин мехъеррик Виктория Васильевнади жегьилриз санал са гьаятда яшамиш жезвайбурун виридан патай мубаракдай. Гьикьван рушар ада гъуьлуьз ганатIа ва гьикьван гадайриз ада сусар гъанатIа гьисабиз жедач! Адаз рикIяй-рикIиз абур вири кIан я ва абур галачиз яргъа вич гьикI яшамиш жедатIа чизвач…

КIватIнавай коробкайриз килигиз Виктория Зеленскаяди фикирарзава: «Дагъустанди зун патал гьикьван хъсанвилер авуна, заз гьикьван чимивал, кIанивал, къайгъударвал ва рикIин михьивал гана, за ам гадарзава ва катзава, налугьуди, зун жуьрэтсузди я! Виридаз хьайиди, зазни жеда! Зун санизни хъфидач!» ада кIватIнавай шейэр чкайрал эхцигиз гатIунна.

...Гьа икI ам ина амукьна ва къенин юкъузни гьа квартирада, яргъал тир 57-йисуз вич гъуьл Володя Зеленскийди гъайи, вичи кьве хва хайи, мадни вичин вилериз хтулар (кьве гадани гуьрчег са руш) акур чкада, яшамиш жезва. Ада гьич садрани пашманвалнач! Гьиниз ам мугьмандиз фейитIани, гьиниз адаз аялри ва хтулри эверайтIани, са шумуд йикъалай адан рикI Буйнакский куьчеда авай арка квай 6-нумрадин кIвалихъ, Махачкъаладихъ, Дагъустандихъ – адан руьгьдин ватандихъ акъатзава…

Суьлгьият БУЛГАЕВА

Экуь акъатай, на лугьуди ибур тIебиатдай къачунвай, чеб мад тикрариз техжедай, рангари нехишда чпин чка къазва, адан гьар са квакунихъ вичин кьетIенвал ава эхир. Жувалай аслу тушиз вун къадим девирдин, гъилин сеняткарвилин устадри асирра вич хуьзвай шикилдин суьгьуьрда твазва. Гамар ва халичаяр хразвай дишегьлияр патал им цIийи алем ачухун, сирлу лишанар «тупIалай» авун я. Гьар садахъ кьетIенвал ва вичин чка авай нехишриз тамашдайла, вун фикирри, инлай анал дири камар вегьедай хьиз, лап яргъариз тухуда…

Зи руьгьдин гамунин нехиш...

Гамар храдай устIар Мильянат Тагьирова, гьазур шикилдихъ галаз кIвалахзавай адетдин устад яз гьисабдалди, ам сифте нубатда художник я. Ам вичин кIвалахдив неинки яратмишунрин тегьерда эгечIзава, ам гам ва хилича хурунив хъсан гуьгъуьл гваз эгечIун лазим тирдахъ, тахьайтIа адал вавай чан гъиз тежедайдахъ кIевелай инанмиш я.

– Зи ери-бине Табасаран райондин Жулли хуьряй я, – суьгьбетна ада.

– Чи хизанда 8 аял чIехи жезвай, зун лагьайтIа, виридалайни чIехиди тир. Вирида храдай, зунни 6 йис тамам хьанмазди халичадихъ ацукьна. Им хизандиз фу гузвай кеспи тир.

– Эхь, хъсанбур тир вахтар, – заландиз нефес акъадарзава зи суьгьбетчиди, – къе фабрикаяр кьилдин ксарин хсусиятдиз элкъвенва, халичаяр хрун амач, гъили хранвай гамариз къимет аватIани, конкуренция акьван екеди я хьи, абур хрун хийир акъвазвавач. Зи аялри, захъ абур 6 ава, гамар хрунин кеспи садани давамарнач.

Мильянат лагьайтIа, бубайрилай ирс яз агакьнавай къадим искусстводал машгъул хъжезма. Избербашдин педучилищедин художественно-графический факультет акьалтIарна, са шумуд йисуз ада хуьруьн мектебда изобразительный искусстводин, черченидин муаллим яз кIвалахна.

– Ахпа лагьайтIа, адет тирвал, гъуьлуьз фена, сад-садан гуьгъуьналлаз аялар хана. За хизан патал алава пул хьурай лагьана, кIвале халичаяр хразвай. Абурун чIехи пай инсанрин суьретар авайбур я.

Мильянатан «Дербентдин къеле» панно лагьайтIа жеда, кьетIен затI, ам виридалайни кесерлу музейдин экспоцияда чка кьуниз лайихлуди я. УстIардилай ихьтин кIвалах алакьунал – тарихда Ипекдин ЧIехи рехь фейи, Къадим Дербент дяведалди къачун патал гзаф кьадар чапхунчийри элкъуьрна кьур вахт, графикадин вири тIалабунар фикирда кьуналди, са шумуд къатуникай ибарат тир сюжетдин къамат арадал гъиз алакьунал гьейран яз амукьзава. АкI я хьи, художникди, масакIа Мильянат Тагьировадиз лугьуз жедач, къаматар уьмуьрдай къачуна гамуна тунва. Адалай къуватар сад тушир женгинин «гуьгъуьл», чапхунчийрин хьел квай чинар, гапурдалдини цIун ялавралди чпиз муьтIуьгъарнавай чкайрин акунар халичада къалуриз алакьна.

УстIардилай хайи ериярни халичадилай къалуриз, абурални «чан гъиз» алакьнава. Халичадин нехишра дагълух уьлкведин гуьрчегвал, яд гъиз физвай ва тIебиатдин гуьрчегвилел гьейранвалзавай дагъви дишегьлияр гьатнава. Яргъай хьиз, адет хьанвай тегьерда аркаяр кваз къванцикай эцигнавай гъвечIи-гъвечIи кIвалерикай ибарат тир хуьруьн шикил аквазва. Адан художественный галереяда Кябедин пак къванни ава. Ам мичIи рангарикай, араб чIалан яржарикайни Дагъустандин нехишрикай менфят къачуналди арадиз гъанва. За гьич гуьзетнавачир устIардин гъиликай Пушкин хкатун. УстIарди сирлу хъвер кваз алава хьийизва:

– Зазни чизва, Пушкин чи вири тирди...

Гамарин устадди ишлемишзавай рангарин булвили кьетIен жуьреда гуьгъуьлдиз таъсирзава.

– Эхь, икьван гуьрчег затIар анжах цларикай куьрсарун герек я! – абурулай вил алуд тежез лугьузва за. Мильянатан кIвалахар фадлай бренд я. Ада лагьайтIа, «тек сад тир» халичаяр арадал гъун патал гзаф кIвалахна кIанзавайди къейдзава.

Цехда, Мильянаталай гъейри, мад са шумуд дишегьлиди кIвалахзава. Абурухъ гьар садахъ вичин «хатI» ава. Килигайла гьа сад хьтин нехишар я, амма абур гамуна гьатайла, гьар садахъ вичин жуьредин кьетIенвал жезва.

– Ихьтин халича гьикьван яшамиш жезва? – хабар къазва за. Мильянат хъуьрезва.

– Бязи вахтара 300 йисалайни артух...

Куь рикІе гьихьтин мурад ава, суалдиз ада мад сирлудаказ хьверзава:

– Зани зи гъуьлуь кІвал эцигна эхирни куьтягьна, гила завай жуван рикІ алай кІвалах тамамариз жеда.

Мильянатан гамарихъ игьтияж ава. Ам «УстІар – къизилдин гъилер», туризмдин ва художественный сеняткарвилин рекьяй министерстводин конкурсда «Гамар ва халичаяр» номинацияда гъалиб хьана.

Халичаяр храдай устІардихъ – художникдихъ дерин манадин ва итижлу фикирар ава. КьетІен искусстводин гележегди адак секинсузвал кутунва.

– Халича хурун анжах чІехи несилдин кеспи хьанва. Жегьилри виликдай хьиз и пешедиз итиж ийизмач, – къейдзава ада, – гьа икІ зи рушарни адетдин кІвалахдивай къерех жезва, ам четин кар яз гьисабзава. Руш Светланади Москвада вуз акьалтІарна, ана яшамиш жезва, психолог яз кІвалахзава. Фариза Филерин хуьре яшамиш жезва. Адахъ кьве аял ава, ам карчивилел машгъул я. ГъвечІибуру гьеле мектебда кІелзама, амма заз абурухъни, гамар хрунин пешедин гьакъиндай, аял вахтунда захъ хьтин, итиж аваз аквазвач. Жамиляди 11-классда кІелзава, адан мурад духтур хьун я. Гьелбетда, зи халкьди вичел дамах авур, табасаран дишегьлияр машгъул хьайи кеспи квахьуни зун сефиларзава.

Пашман фикирар алудун патал за адавай вичин уьмуьрда шумуд халича храна лагьана хабар кьазва. Мильянат фикиррик акатзава:

– Вишни яхцІурни цІудалай гзаф... – жаваб гузва ада ва вичи хранвай ипекдин са халичади Москвадин выставкада призидин чка гьикІ къазанмишнатІа суьгьбетзава. Дагъустандин устІардин искусстводиз Бакуда, Къазанда кьиле фейи выставкайрани хъсан къимет гана. Пешекарри Мильянатан гъиликай хкатнавай затІар музейдин экспонатар, вичин къуватар зайиф жезвай кьетІен искусстводин чешнеяр хьун лазим тирдакай лугьузва. Амма и искусство хуьн ва машгьур авун гьикьван важиблу я!

Мильяната вичи кІвалахзавай къайда гьар кткай устІардилай алакь тийидайдан, а искусстводин устадвилин кукІушрив агакьайла, вичин мурад Дагъустандин тарих къалурзавай шикилар арадал гъун тирдан сир ачухзава.

– Вуна гьикІ фикирзава, къадим сеняткарвал кІвачел ахкьалдар хъувун патал вуч авун лазим я? – хабар кьазва за. Ада гьич са кІусни яргъал тевгьена жаваб гузва:

– Мектебди халкьдин сеняткарвилерихъ авай итиж артухаруниз куьмекна, республикадин туризмдин ва халкьдин сеняткарвилин рекьяй министерстводи талукь программаяр арадал гъунин кардиз артух фикир гана кІанда.

Ада мадни алава хьийизва, набататар ишлемишна гьалар рангадал вегьин кІвачел ахкьалдар хьувунни лазим я. Чкадин карчийри и кар гьиле кьунай, амма яваш-яваш абурни кьулухъ хъхьана.

За Мильянатавай пешекарвал квахьзавачни лагьана хабар кьазва. ГьикІ хьи, къе советрин девирда хьиз, гамарни халичаяр маса гудай базарар амач, а чІавуз фабрикаяр машинриз пар яна продукция рекье твaз агакьзавайди тушир.

– Къе зи мукьва-кьилияр, зи ватандашар, зун кІвале гамар хурунал машгъулзамайди чир хьайила, гьили хранвай гамунин къимет гъвечІиди туштІани, са гьалдин, вич кьабулиз жедай къиметдай ам маса къачун патал захъ учирда акъвазнава.

Мильяната фикир гузвайвал, халичаяр храдай устадар гьазурдай центр, гьакІни Дагъустандин гамар маса гудай базар арадал гъанайтІа, гьикьван хъсан кар жедай! УстІардин гафаралди, мектебдини гзаф крар фикирдикай хкудзава. Хуьрел чан хкун патал чи ата-бубайри чпин кьил квел хвенатІа, квелди къазанмишнатІа, гьа сеняткарвилерал чан хкун лазим я. Дагълух крайдивай кьилди са вичиз хас тир лишанралди, туристар гьейранарзавай ажайиб кьетІенвилелди, вири девирра Дагъустанди дамах авур чи адетдин анжах са сеняткарвилералди яшайиш кьиле тухуз жеда.

Айшат ТАЖУДИНОВА

АКТРИСАДИН ГЬАКЪИКЪИ ШИКИЛ

Суьгьуьрда тур хьиз вичел чIугвадай Саният Рамазанова-Къурбанмегьамедоввади, РД-дин халкьдин артисткади, Э.Капиеван тIварунихъ галай Лакрин гьукуматдин музыкадинни драмадин театрдин машгьур актрисади сегьнедал вичин бажарагълувилелди ва гуьрчегвилелди тамашачияр гьейранариз саки 30 йис я.

Санията гъвечIи чIавалай манияр лугьунал, кьуьлер авунал, актервилин устадвал къачунал машгъул хьана, Дагъустанда ва адалай къецени агалкьунар къазанмишна, виш агъзурралди тамашачийрин рикIера чка кьуна. Театрдал рикI алай гзаф ксариз хуш тир актриса драмадин, хъуьруьнин, сатирадин, лирикадин – вири къаматра хъсан къугъвазва. Адан вири ролар итижлубур ва чIалахъ жедайвал тамамарнавайбур я.

– Заз жува тамамарзавай сегьнедин вири персонажар кIан я. КIандатIа вичиз К. Мазаеван «Жанавурдин мехъер» тамашадай кьилиз эсер ягъай хьтин къариб хесетар квай диши лам Ассадагур хьайитIани; Р. Гьамзатован «Уьмуьрдин чарх» эсердай эцигнавай тамашада мецел кIвенкIв алай, фендигар ва чIуру Таб хьайитIани; захъ У. Шекспиран «Ромео ва Жульетта» тамашада гьамиша теспачавал квай, гьарай кьилел алай ва виринра вичин тIиш сухзавай Кормилицадин ролни ава; заз «Бернард Альбадин кIвал» тамашадай ягьанат квай хьтин, куьгьне девиррин къанунриз ва дидедин зулумкарвилин къадагъайриз муьтIуьгъ тежезвай кьилихдин Магдаленани кIан я; А.Портесан «Вири кьилихьди хьанвай кIвал» комедиядай къайгъусуз кьилихдин дишегьли Пурани. Зи репертуарда лирикадин ва драмадин къаматарни ава, мисал яз, Залбика – «Камалил Башир» Абасил Мегьамедан, тамашачийрин рикI алай Ханума А. Цагарелидин гьа ихьтин тIвар алай тамашадай, гьакIни Заза – М. Къурбанован «Молла Насредин» тамашадай ва гзаф масабурун, – суьгьбетзава Санията. – Чи театр гастролра гзаф жезва ва неинки Кеферпатан Кавказдин регионра, гьакI вири Россиядани международный театррин фестивалра иштираксзава. Зи кIвалахдиз виниз тир къимет гун яз гзаф грамотайралди ва чухсагъуьлдин чарaралди, дишегьлийрин виридалайни хъсан ролрай премийралди, сифтедай «РД-дин лайихлу артист», гьакIни гуьгъуьнлай «Дагъустандин Халкьдин артистка» лагьай тIварар гуналди къейднава. Зун жуван пеше рикIивай ашукь ва адаз вафалу я, тахьайтIа завай акьван гзаф кIвалахиз жедачир.

– КIвалах Куьн патал сад лагьай чкадал алани?

– За сегьнедиз жуван гзаф къуватар серфна, амма адалай гьейри захъ хизан: аялар, гъуьл, дидени буба ава. Зи багърияр ва театрдин искусство са медалдин кьве пай я, абур кьве пайни заз багьа я. Абуру кьве патани зи уьмуьр бахтлу ийизва. Захъ галаз санал кIвалахзавай актерар тир гзаф юлдашрихъ чпин хизанар хьанач. Абуру хизанрин чкадал чпин уьмуьр сегьнедиз бахшзава. За абур тахсирлу ийизвач, амма заз хизан галачиз театр, театр галачиз хизан фикирдиз гъиз четин я.

– Исятда Куьне квел кIвалахзава?

– Чна «Укрощение строптивой» тамаша эцигнава. За виликдай Шекспиран «Ромео ва Жульетта» пьесада Кормилицадин ва «Гамлетда» пачагьдин рушан ролар виликдай тамамарайди тир. Репетицияр ийидайла за зун Строптивыйдин ролда гьикьван хъсан къугъвадайтIа фикирдай. Заз а ролда къугъваз гьамиша кIандай – ам зи кьилихдив кьадайди я! Амма хьанач, кьисметнач. Вахтар фена… Жегьил чIавуз зун гьа гьахьтин терс кьи-

лихдинди тир. Исятда зун Катаранадин , адан дидедин ролда къугъун кутугнава.

– Гзаф актерар расалмиш жезвай кIвалахрикай сад ам я хьи, са вахтарилай тамашачияр а касдиз сегьнедал ада чан гъизвай къаматдиз хьиз килигда… Нетижада актер вичин амплуадихъ галаз сад жеда, ва я, къарши яз, ихьтин гьаларилай датIана наразивал къалурда. Идакай вуч лугьуз жеда? Мукьвал-мукьвал гьихьтин ролар Квез гузва, абур гьакъикъатдин Саниятахъ галаз гьикьван кьадайбур я?

– Сегьнедал кIвалахдив эгечIай сифте вахтара зунни ихьтин крарал расалмиш хьайиди я. ГьикI ятIани чун гастролриз дагълух районриз фена. За Курклидай тир Щазадин роль тамамарзавай. Гьа и къаматда зун тамашачийри рикIелни хвена. Са йисалай, а чIавуз Лакрин театрдин актрисадин ерида аваз, гьа и хуьрера, амаз маса ролар гваз гастролра хьана. Амма зун Щазадин ролда аваз рикIел аламай, гьакI лугьунни ийизвай –Щаза. Маса ролра аваз абуру сакIани зун кьатIунзавачир! Лакрин театрда кIвалахзавай кьвед лагьай йисуз заз Ассадогур – Мазаеван тамашада тамамарай ажеб хесетар квай диши ламран ролдиз килигна -лугьузвай. Зун жува икьван чIавалди тамамар тавур ролар къугъваз, зи къилихдиз ухшар авачир жуьредин къилихар арадал гъиз чалишмиш жезва. Театрди зун са кIалубда твазвач, зун жуьреба-жуьре ролар тамамаруникай магьрумнавач. За жуван тIвар чир жедайвал авунва! Гзафбуруз зун Саният Рамазанова яз чизва – им зи рушвилин фамилия я, за адалди дамахзава. Амма документрай лагьайтIа, зун гъуьлуьн фамилиядалди Къурбанмегьамедова яз 20-далай виниз йисар я. Кьилинди – итижлу ва ерилу роль тамамарун я, гьавиляй заз классикрин ролра къугъун бегенмишзава. Чи театрдин репертуар хъсанди я. Ватанпересвилиз талукь тамашаярни ава, классикани, екез истемишунардайбурун игьтияжриз жаваб гуз жедай алай аямдин милли драматургияни.

– Куьн гзаф активный инсан я. Театрда къугъвазва, кинодани къугъвана, манияр лугьузва. Идалайни башкъа, квехъ лап хъсан хизан ава. Куьне югъ гьикI кьиле тухузватIа суьгьбетнайтIа кIанзавай. Куьн вири крарив гьикI агакьзаватIа, заз гзаф итижлу я.

– Лап четиндиз! Аялар лап гъвечIи тирла, зун агакь тавур вахтарни хьанай. Театрда жуван кIвалах кьилиз акъудайдалай кьулухъ къерехдай са тIимил къазанжи атун патал за ресторанда, мехьеррик манияр лагьанай. Гьатта са шумудра кинодани ролар тамамарнай.

– Гьихьтин фильмайра?

– Виридалайни рикIел аламукьай роль «Халкьарин дуствал» сериалда тир. Ам ТНТ каналдай къалурнай.

– Куь аялриз вужар жез кIанзава?

– Зи хци вичиз пеше гьелелиг хкянавач – гьагь духтур, гагь – юрист, гагь –артист жез кIанзава. Руша школа къизилдин медалдалди акьалтIарна, журналиствилин пешедай кIелзава. Умудлу я, адакай хъсан пешекар жеда.

– Куьн патал виридалайни хъсандаказ ял ягъун гьихьтинди я?

– Виридалайни хъсандаказ ял ягъун – им дагълариз, тIебиатдал фин я. Амма, авайвал хиве кьуртIа, зи кIвалах вични ял ягъун я, ял ягъайдалай кьулухъ мад и кар авунин лазимвал авач, ви гьугьуьл гьакIни хъсан тирла.

– Актриса патал винел патан акунар гзаф важиблу я. Лагь кван, квехъ гуьрчегвал хуьдай, куьне чпел амалзавай къайдаяр авани?

– Гьелбетда, актриса таъсирдайди хьун лазим я! Им лагьайтIа, регьят кар туш, жуван акунриз гзаф вахт серфна кIанзава. Амма зи фикирдалди, актердихъ къенепатан гуьрчегвал, рикIи чIугвадай кьетIен къилих хьун виридалайни важиблу я. Эгер Халикьди квез гуьрчегвал ганачтIа, им квекай актер жедач лагьай чIал туш. Чаз гзаф актерар чида, абур гуьрчегбур я лугьуз жедач. Къе гуьрчегвилин индустрия гзаф вилик фенва. Жегьил хьхьун ва гуьрчег хьун патал гьикьван манидарри чпин чинин кIалубар дегишарзава! За вичел амалзавай тек са рецепт ава: зурба Раневскаяди лагьайвал, хъсан фигура ва хъсан алакъаяр хуьн патал вахтунда сив агалун лазим я!

– Фаина Раневскаядилай гъейри, Квез мад вуж хуш я?

– Людмила Гурченко, Алиса Фрейндлих, Джулия Робертс, Вивьен Ли, Моника Белуччи, Софи Лорен. Актеррикай – Евгений Миронов, Сергей Безруков, Константин Хабенский, Ричард Гир, Леонардо Ди Каприо, Аль Пачино.

– Куьн жув-жувахъ инанмиш тир, бахтлу инсан хьиз аквазва…

– Зун герек авайла, зун бахтлу я! Жуван кьисметдилай за наразивалзавач! Халикьди заз за тIалабай, гьар са дишегьлидихъ хьун лазим тир вири гана. Зун инлай кьулухъ театрда кIвалахиз хьхьайтIа, мадни бахтлу жеда. Амма хтулар гьилел атуникайни фикирзава. Тамамвилелди бахтлу хьун патал закай гьелелигда чIехи диде хьанвач!

Уьмуьрдал кьару хьана ва анай анжах хъсанвал акваз чалишмиш хьана кIанда, анжах а чIавуз инсан халисандаказ бахтлуди жеда!

Виолетта РАТЕНКОВА

Журналда чна «Тахсиркарвилер» рубрикадик кваз гузвай макъалаяр кIелзавайбуруз пара хуш я. И кар чаз хквезвай кагъазрай, кхьизвай къейдерай аквазва. И нумрада чна куь фикирдиз хейлин йисара Махачкъаладин юридический консультацияда адвокатвал авур, еке тежриба авай юрист Ярагьмед Мегьамедович Къафарован «Юристдин дафтардай» ктабдай са-кьве агьвалат гъизва.

«И ктабда гьатнавай агьвалатар жува кIвалахай йисара кьиле фейибур я. Гьакъикъи делилрал бинелу абур за лезги кIелзавайбурун виликни гъизва. Эгер абурукай зи лезги халкьдиз тIимил кьванни менфят хьайитIа, заз гзаф шад жеда», – ихьтин гафар кхьенва авторди ктабдин эвел кьиле.

Аял буржунай...

Гьалимат сад лагьай сефер яз Аскераз гъуьлуьз фена. Вахтар хьайила, ада Аскераз са гадани багъишна, аялдал Малик лагьана тIварни эцигна.

Йикъар-варцар къвез физвай. Акуна-такуна Маликанни кьве йис хьана. Аскера вичиз хва гзаф кIанда лугьудай.

– Я Гьалимат, – лагьана са сеферда Аскера вичин кайванидиз, – ша чна рикIе ашкъи туна алишверишдин кIвалахар кьиле тухун. Чаз хийирарни жеда. Маликан эхир кьилни хсандиз къведа.

И кардал рази хьайи Гьалимата, Аскеран меслятдалди, пул буржуна къаз башламишна. Процентарни винел эцигна вахкуда лагьай пуларин кьадар югъ-къандавай гзаф жезвай, амма арадал къвезвай затI авачир.

Буржар къаз къачузвай пулар Гьалимата вири Аскеран гъиле твазвай, и кардин эхир гьикI жезвайди ятIа адан кьил акъатзавачир.

– Я Гьалимат, – лагьана са сеферда Аскера, – ви мукьва-кьилийрикай тир Сулеймана вичин 3 кIваликай са кIвалер маса гана, бегьем пулар къачуна. Жечни фена вуна адавай а пул буржуна къачуртIа. Лагь Сулейманаз, чна вичив са пуд вацран вахтунда пул артухни алаз агакьар хьийида.

Аскеран гаф чIур тавуна, Гьалимат гила мад буржар кьадай рекьера гьатна. Вад варз алатнатIани, Сулейманаз Гьалиматавай вичин пул гьат хъувунач хьи, хъувунач. Гьа къе, пака лугьудай ихтилатарни куьтягь хьана.

Бурж вахкунин вансес хьайила Аскера Гьалиматакай чинар чIурдай, кIваляй экъечIиз, са гьиниз ятIани физ, кьил баштандай.

Эхирни Гьалимат Аскеран гьарамзадавилин гъавурда акьуна. Вичивичик веревирдер авурдалай кьулухъ, ада фена Сулейманаз лагьана:

– Я Сулейман халу, завай са шумуд чирхчирривай пулар буржуна кьун хьанва, а пуларин иесини Аскеракай хьана. Гила заз ада гьар жуьредин уюнар акъудзава. Алай буржар ада вахкузвач, къачур пуларни ада гьиниз ва низ харжнатIа, зи кьил акъатзавач. Гьахьняй за а вавай буржуна къачур пулни Аскеравай гьат хьийидайди туш. Аскеран рикI бицIек Маликал

ала. Ша за вав вахтуналди буржунай а гада вугун. Малик кIвале авачиз акуртIа, Аскеран чандик

фул акатда, ахпа ада бурж вахкудай пул фад жагъурда.

Ихьтин меслятар къалурна, Гьалимата вичин кьве йиса авай Малик гъана Сулейманан кIвализ ахъайна, вични гьар юкъуз гьаниз къвез, гададин гуьгъуьл къачуз, хъфиз хьана.

Малик кIвале авач лагьанатIани, Аскеран рикIик акьван къалабулух акатнач. За са касдивайни пул бурж къачурди туш, са касдизни за гайи расписками авайди туш. Жува авур крарай на кьил акъуд. Зун буба ятIа, вун аялдин диде я. Гьина аял аватIа, гьанай фена ам кIвализ гваз хъша, – лагьана къурхуяр гана Аскера вичин кайванидиз. Расписками арадал алачиз бурж вугай пул вичин гъиле гьакъикъатда гьат хьийин тийидайди гъавурда акьур Сулеймана, бицIек Малик тухвана са маса шегьерда вичин мукьва-кьилийрал тапшурмишна.

Сулейманан кIвализ вичин аялдал кьил чIугваз атай Гьалиматаз-ни анай Малик ахкунач.

– Бурж кьуна тухвай пул хкваш, ахпа жуван аялни хутах, – лагьана кIевиз акъвазна Сулейман.

Аялдин дерт рикIе гьатай дидедивай и кIвалах эхиз хьанач. Минет-суьнетдин гафни Сулейманак акатнач, аял авай чкани ада Гьалиматаз лагьанач.

Ихьтин гьалари дили авур Гьалимат фена РОВД-дин начальникдин кабмнетдиз акьатна, Сулейманалай арза-ферзе авуна, бицIек Малик гьина аватIани тадиз жагъур хъувуна вичив вахкуз тун тIалабна.

Милициядин идарадин подвалда гьатайла Сулейманан кефияр мадни чIур хьана. Сифте ам вичиз чидай затIни авайди туш, бицIек Маликакай са хабарни авач лугьуз акъвазна.

Эгер ваз якъин Маликакай са хабарни авайди туштIа, вун иниз кьуна гъунай зун батIул я. Амма за вавай тIалабзава, пакадин югъ алукьдалди жувани фикир ая, ахпа чна кьведани вири и кIвалахар веревирд ийида,-лагьана милициядин начальникди Сулейманаз.

Милициядин идарадин подвалдин гьалар бегенмиш тахьай Сулейманакай, пакадин югъ алукьайла, билбил хьана. БицIек Малик вичи гьиниз тухванатIа, нин кIвале ферикъат авунатIа, ада вири гьа хьайи-хьайивал ахъайна.

Сагъ-саламатдиз бицIек гъиле гьат хъувур Гьалимат вичин кIвализ хтайла, адаз анай мад Аскер гьат хъувунач, адан ван-сес атIана, гел квахьна. Аял жагъанатIани, Гьалиматан рикI шад тушир. Аскер вичин сад лагьай папан патав хъфенвайди адаз ашкара хьанвай. Адаз гьа хзандани велед авай. Халкьаривай буржар кьуна вичи кIватIай пуларни Аскеран сад лагьай папан кIвализ-гъилиз акьатнавайдан гъавурда Гьалимат акьуна.

Буржарик акатна агаж хьанвай Гьалиматан дердияр гила мадни гзаф хьанвай. Адаз хьанвай хажалатар сад-садан кIула гьатнавай, вич хата-баладикай хкечIдай са рехьни адаз аквазвачир.

Гила Гьалиматан рикIел Аллагьни атанвай, ада Аллагьдиз минетзавай. Недай затIуниз кIас ядайла, ам туьтуьнай фидай кьванди хьун герек тирди гила гъавурда акьунвай. Вири кIвалахар Аллагьдилай аслу я. Аллагьди инсандиз кьилни ганвайди я фагьум-фикир авун патал.Фагьум-фикирни авун лазим я са кIвалахдин кьил кьадалди вилик, куьтягь хьайила ваъ, виликамаз, кар-кардай акъат тавунмаз. Гьа ихьтин жуьредин фикиррик акатна, къужахда бицIек Маликни аваз, Гьалимат ахвариз фена.

Къаргъиш галукьна

Хуьруьн чилер пайи-паярна, анра кьилди-кьилди хизанри ва бригадайри кIвалахар ийиз башламишна. Седрединанни Къизан чилер сад садан патав гвай. Къуншияр датIана атIунрин патахъай къал-макъал жезвай.

Гьа икI нубатдин сеферда кукIунар хьайила, никIин атIундал Седредина Къизан руфуна кьуьл эцяна. Нетижада Къиз больницадиз аватна, адан руфуна вай пуд вацран аял чIур хьана. Тахсиркардилай дело къарагъарна.

Седредин 22 йис яш хьанвай, армиядай хтанвай, гьеле мехъерарни тавунвай гада тир. Ада вичик тахсир квач лугьузвай, никIин атIундин патахъай вич гьахъ яз гьисабзавай. Къиза вичин сив худда турла, къаргъишар авурла, адан руфуна са кьуьл эцягъун хьайиди хиве къазвай.

Амма Къиз аялдик квайди вичиз чизвачир лугьузвай.

Дугъриданни Къиз аялдик вкайди гзафбуруз хабар авачир. Гъуьлуьз фена 7–8 йис тиртIани, адаз гьеле аял хьанвачир. Ихьтин гьалар фикирда кьуна, (тIимилшимил ришветни ганай жеди), суди Къизан аял кьин къастуналди тахьанвайди яз гьисабна, Седредин дустагъда ацукьарнач, маса кьезил жаза гана.

Судьяди вичин приговор кIелна куьтягьайла, Седрединни гьа залдай ахъай хъувурла, Къиза наразивал къалурна:

– Гила за вуч лугьун, вуч талгьун. Ихьтин судар жедайди яни? Чи районда тахсиркар Седрединан суд ийиз хьанач. Къуй адан суд Аллагьди авурай! – икI лагьана, кьве вилелни нагъв алаз , Къиз хъфена.

Гьич са йисни арадай фенач – Седредин машиндик акатна, кьена. И ван галукьайла, судья пагь атIана амукьна, Аллагь авайдахъ агъуна, капI-тIеат ийиз башламишна, вичикни квай кьван гунагьар тупIалай ийиз, фикиррик акатна…

Заз чиз, гьар са девирда са гьихьтин ятIани кеспияр кесерлубур жеда, са гьихьтинбур ятIани чна бахтуни чин тагай, уьмуьрда чпин «чка жагъуриз» тахьай ксарин пай яз кьабулзава. АкI хьанва хьи, чна чапзавай макъалайрин чIехи пай медениятдин, медицинадин, образованидин хилериз бахшзава. Им хъсан кар я - гьикI хьи, сагъламвал, чирвилер ва гьар са патахъай виликди еримишзавай кас чи обществодин диб я.

Къуватдин чешме

Амма уьмуьр лагьайтIа, чаз аквазвайдалай генани деринди, жуьреба-жуьрди я. Виридаз малум тирвал, чал цавай гьазуран затIар аватзавайди туш: са ни ятIани фу чразва, са ни ятIани партал цвазва, са ни ятIани гьаятар михьзава, са гафуналди, чеб са артух виле акьан тийизвайбур, амма пара важиблубур тир, чеб галачиз уьмуьр кьиле тухуз тежедай хейлин кIвалахар кьилиз акъудзава…

Къенин чи макъаладин игит - Наида Абдуллаевна Гьамзатова – «дишегьлийрин» таксидин шофер я. Ам машиндин рулдихъ галаз 36, таксида кIвалахизни са йис я. Исятда дишегьлияр рулдихъ гзаф аквазватIани, таксида кIвалахзавайбур яз абур чал гьалтун адетдин кар туш. Гьавиляй я жеди за зи цIийи таниш и кеспидиз гьикI акъатнатIа итиж авунни…

Наидадин буба Гуниб райондин Салта хуьряй я. Гьеле 15 йиса авай жаван яз адан рикIе лув гуз чирунин кIеви къаст гьатна ва ам яхдиз кIваляй экъечIна фенай, Бакудиз агакьна. Ина лув гуниз талукь училищедиз, ам акьалтIарайлани Ленинграддин авиациядин институтдиз гьахьнай. Авиаконструкторвилин диплом вахчур юкъуз финрихъ галаз дяве башламишнай. Жегьил летчик Абдулла Абдуразаков, гьасятда фрондиз рекье гьатнай.

Ватандин дяведин йисара ада У-2 самолетра аваз лув ганай. 1942-йисуз самолёт Воронеждин патарив яна, ада цава цIай кьунай. Абдулла вични куз гатIумнай. Эхиримжи легьзейра адавай парашютда аваз хкадариз алакьнай… Канвай кIвачер галчIуриз-галчIуриз ам партизанрин патав акьатнай. КIвачер са бубат сагъариз алакьна, амма вири уьмуьрда абур чIулав, алуг хьанвайбур яз амукьнай. Абуру адаз женг чIугун кьисмет хьайи дявейрикай - финрихъ, Германиядихъ ва Япониядихъ галаз - малуматар хуьзвай хьиз тир.

Бубадиз дяведикай рикIел хкиз, адакай суьгьбетиз кIандачир, амма адак аскервилин кIубан руьгь гьамиша квай.

«Кардик квачиз, хийир тагана гьич са югъни акъуддач!» – гьа ихьтинди тир Наидадин бубадин уьмуьрдин макьсад. Вичин чешнедалди ада амайбурун руьгьни хкаждай, абур кIеверайни акъуддай.

Наидадин 21 йис тамам хьайила, бубадиз, дяведин ветерандиз хьиз, «Москвич» машин багъишна. Ада вичин рушав лугьуда: «Цавара лув гуз вавай жедач, акI хьайила чилерай машин кьванни гьала!» Ада рушав машиндин куьлегар вугана. А чIавуз дишегьлияр машинрин рулрихъ саки галачир, ам сифтегьанбурун жергедай тир. Гьатта автошколада чирвилер гузвай муаллимрини адаз – авай тек са рушаз –галайвилер ийизвай! Гьар гьи кIвалах руша гьиле кьуртIани, машин гьалун адалай виридалайни хъсандиз кьилиз акъудиз алакьзавай. Наидади вичин уьмуьрда бубадиз датIана дуьаяр ийизвай – гьатта буба рагьметдиз фейидалай кьулухъни адан пишкешди рушаз куьмекзавай эхир.

Зегьметдал рикI ва масадбурулай аслу туширди жез чалишмиш хьуни –бубади адак кутур ерийри – Наидадивай яшдиз килиг тавуна чIехи къарарар кьабулун истемишзавай. Ада 4 – нумрадин мектебда кIелна, 15 йиса аваз ам техникумдиз гьахьна. Гьа и береда ам, вичин дидедин кIвачихъ документар туькIуьрна, базардал михьивилердайди яз кIвалахал акъвазна, ам лагьайтIа, абур яшамиш жезвай кIвалерин кьаншарда авай. Йифиз ада як кукIварзавай ва маса гузвай чкаяр чуьхвена михьзавай, юкъуз лагьайтIа бухгалтервал кIелзавай. Ахпа ам ДГУ-диз алишверишдин факультетдиз гьахьна. КIелни ийиз ада Дагпотребсоюзда, гуьгъуьнлайни Горпищеторгда бухгалтер яз кIвалахзавай. Наидади гьамиша гзаф кIвалахзавай –парар ялзавай, санай масаниз метягь тухузвай, машинар хкизвай…

23 йисуз ада инвалидар патал махсус туьквенда зегьмет чIугуна, абуруз ам чпин багъри хьиз тир –абурун дерди-баладихъ, тIал-квалдихъ яб акалдай, вичелай алакьдай вири куьмекар гудай. Саки 10 йисуз адакай Махачкъаладин шегьердин собранидин депутат хьана, алишверишдин ва карчивилин месэлайрал машгъул комиссиядиз регьбервал гана, имни чIехи пар ва жавабдарвал тир.

Наидадин уьмуьрда жуьреба-жуьре гзаф вакъиаяр кьиле фенвай –гъуьлуьз фин, хва хун, уьмуьрдин юлдашдихъ галаз чара хьун… РикI хун, гьавайда чIугур зегьметар, жуван уьмуьрдин са пай серф авур бизнес гъиляй акъатун...

Исятда, а вири татугайвилериз дурум гана виликди фидай, алукьайла къарагъдай, шелдилай кьулухъ хъуьредай къуватар гьинай атана лагьай суалдиз гудай жаваб адаз чизва, амма идан гъавурда ам уьмуьрди гайи гзаф кьадар тарсари, вичивай къакъатай ксари, хаинвили ва руьгьдай аватуни туна…

Им Астраханда хьайи агьвалат я. Са сеферда Наида куьчедай физвай, вич гьиниз ва вучиз физвайди ятIа адан кьил эсиллагь акъатзавачир, ам ктабрин гьамбардин вилик акъваз хьана. Ктабар маса гузвайди рехи чIарар авай, кьелечI якIарин итим тир. Ам дикъетдивди Наидадин чиниз килигна ва мукъаятдаказ хабар кьуна: «Руш, Квез писзавани?» Наидади жаваб гана: «Заз лап писзава…» Са гужалди накъвар хвена. И чIавуз адаз ктабар маса гузвай итимди лагьана: «Ма къачу ва и ктаб кIела, Куьн гзаф крарин гъавурда акьада ва куьне куь уьмуьрда гзаф дегишвилер твада». Им философ-парапсихолог Сергей Лазареван «Диагностика кармы» ктаб тир. Наидади алимдин лекцияр авай брошюрадай сад-садан гуьгъуьналлаз кIелна ва садлагьана, дугъриданни, садлагьана, вичин уьмуьрда эвелимжибур тир затIариз саки тамамвилелди, къимет гана. Кьилиндини, ада вичихъ диндин игьтияжвал авайди гьисснa. Ам икьван чIавалди лагьайтIа, динда авай кас тушир, гьавиляй аламатдин кар тир адаз садлагьана Халикьдихъ элкъвез кIан хьун, вичиз Аллагьди шаксуз куьмекдайдахъ, адан фикирарни руьгь сагъаруниxъ элкъуьрдайдахъ инанмиш хьун. Адан дустуни, уьмуьрда вичиз шадвал гзаф кIандай, амма жуьреба-жуьре хаталу крарик вичин кьил кутаз кIандай руша адаз вич килисада хашунин цяй ягъун теклифна. Наида рази хьана: ам ибадатханадиз фена ва хашунин цяй ягъуниз талукь адет кьилиз акъудна. Адаз цIийи тIвар гана, Анна. Халикьдихъ элкъвена Наидади вичиз кьилел атанвай бедбахтвилеризни татугайвилериз дурум гудай къуватар гун, четин парар алудиз куьмекун тIалабзавай, къуватар лагьайтIа къвезвачир. А чIавуз гьа дуст руша дагълух районда тир жерягьдин патав фин меслятна. Вири республикадилай цIар яна, ам жерягьдин патав фена, ада лагьайтIа, ам ракIара амаз мягьтеларна: «Вуна дин дегишарна, ахлад! Ислам дин кьабул тавунмаз, иниз хквемир!» Вучда кьван, хтана Махачкъаладиз, мискIинда шагьаду кIелна, Амина тIвар гана. Хъфена ам жерягьдин патав, ам кьабулна ва адаз лугьуда: «Ваз са куьнихъайни кичIе жемир, вун викIегьди я. Са шумуд йис алатда, вун мад кIвачел ахкьалтда, Аллагьди ваз куьмекда!»

Исятда Наидади и вахтар рикIел хкизва ва гъавурда гьатзава – ам мичIивиле авай, ам экуьнихъ къекъвезвай. А экуьвал лагьайтIа, къуватарни, сабурлувални, гележегдиз умудлувални гузвай бубайрин динда авай. Адалай кьулухъ рушан уьмуьр яваш-яваш дуьз хьжез башламишна. 2001-йисуз меценат, банкдин регьбер тир касди республикадай са десте инсанар вичин жибиндай пул гана гьаждал рекье туна, абурун арада Наидани авай. Дестедик 20-далай виниз ксар квай, абурукай гзафбур яшлубур ва къуватсузбур тир. Наидади рекье виридаз куьмекар гузвай, кьуьзуьбурун патахъай къайгъударвал ийизвай. Гьаждилай хтайла, меценатдиз дестедиз регьбервал гайи касдивай Наидадин хъсанвилерикай чир хьана. Адани рушаз чухсагъул малумарна ва кIвалах жагъурун хиве кьуна.

Уьмуьр санал ксанвач, Наида яваш-яваш гьа виликандаз, виридаз чидайдаз – уьмуьрда шадвал кIандай, сивел хъвер алай ва зегьметкеш инсандиз элкъвен хьийизвай. Гьар гьи кIвалах хьайитIани Наидади рикI гваз, гуьрчегдаказ, гьевеслудаказ кьилиз акъуддай. Вичи къазанмишайдакай, лап тIимилдакай хьайитIани, ада «хъсанвал патал» кьве кепек кьулухъ эцигда. Яшлубурун ва аялрин кIвалериз, инвалидриз куьмекда ва имни ада вичин виридалайни важиблу везифа яз гьисабзава: «Анжах кIеве авайбуруз куьмек гуналди, багърийриз куьмекдин гъил яргъи авуналди, заз жув дуьньяда гьавайда яшамиш тежезвайди, жув менфятлу тирди гьиссзава».

Дишегьлийри кIвалахзавай таксидизни Наида кIвалахдал рикI хьуни ялна – ам пенсияда ава, хцини диде тамамвилелди лазим затIаралди таъминарзава, адахъ гуьрчег 5 хтул ава. Амма вичикай хийир хкатун, вич инсанрин арада хьун ва вичи къазанмишнавай такьатрихъ вичин къаюмвилик квайбуруз куьмек гуз хьуни гьалибвал къазанмишна.

«Ватан» тIвар алай радиодай адаз «дишегьлийрин» таксидиз шоферар кьабулзавайди ван атана ва гьасятда аниз зенгна. Ада гьич садрани гьайиф чIугунач –и кар адан рикIиз хуш я! Гьар юкъуз ам хъсан ксарихъ галаз рахазва, иниз-аниз физва, цIийи гуьруьшар арадал къвезва. Наидади гьисабзавайвал, им еке лезет, адаз уьмуьрди ганвай виридалайни еке пишкеш я. Кьисметдилай наразивилер, шел-хвал тавуна, анжах зегьметдал ва къени крарал машгъул яз чи игит дишегьлиди виликди рехъ давамарзава, мадни дуьз лагьайтIа, машиндаваз физва ам – таксидин шофер тир Наида Гьамзатова. Адаз ва адан пассажирриз хъсан рехъ хьун алхишин!

СуьлгьиятБУЛГАЕВА

Сергьят авачир мумкинвилер авай художникар

Ростелеком

КьетIен ва набут аялар патал «Гележегдин майданар-II» лишандик кваз регионрин арада кьиле тухудай искусствойрин фестивалдин генеральный спонсорвал «Ростелеком»-ди вичин хивез къачуна.

Гзаф иштиракчияр желб ийидай ихьтин фестиваль кьиле тухунин фикир Дагъустанда тIвар-ван авай тешкилатчи Дагирова Жамилядин рикIел атайди я. Фестиваль «Мирадж» центрда кьетIен ва набутвал квай аялар патал тешкилиз им кьвед лагьай йис я.Са шакни алач, Амина Шамсудинова кьиле авай и центрдивай ва арт-муаллим Элла Гьасановадивай кьилди ихьтин, регионрин арада фидай гегьенш серенжем, тешкилиз жедачир. Амма са мурадди сад авунвай са шумуд касди и серенжем, ингье, кьвед лагьай сеферда «Сад лагьай Галереядин» майдандал яратмишунра чеб къалуриз ашкъи авай, чпиз дуьнья аквазвай тегьердикай масадбурузни лугьуз кIанзавай бажарагълубур кIватIзава.«Ростелеком» АНО «Мирадж» центрдин ва гилан аямдин искусство вилик тухуниз куьмек гузвай общественный тешкилатрин крариз къуват гун патал, генеральный спонсорвал авуналди, шад ва гуьгьуьлар хкаждай мярекатдик экечIна.

«Суьгьуьрдин рекьер», «Гимишдин фири», «Гележегдин майданар» – гьа ихьтин хуррам тIварар алай проектрикай ибарат тир, кьетIенвал ва набутвал квай аялар патал тешкил авур, регионрин искусствойрин фестиваль кьиле фена. Ада сифте 2019-йисуз кьил кутуна, и къени, шад, аялрин бажарагъдиз цуьк акъуддай мумкинвилер гудай мярекат гуьгъуьнин йисузни давам хьана. Аялрин яратмишунрин выставка Каспийск шегьерда 2020-йисан 12-декабрдиз гилан аямдин искусстводин «Русгидро» галереяда ачух хьанва ва ам 2021-йисан 31-январдал кьван давам хьана.

Дуьз лагьайтIа, и фестиваль хизанринди хьана лагьайтIани жеда! Ада неинки и кьетIен ва зайифвал квай, амма руьгьдиз девлетлу, бажарагълу аялри, гьакIни абурун диде-бубайри, бадейри ва чIехи-бубайри, аялриз кIани ва аялар кIани вирида иштиракна.

Фестиваль чи республикадин майдандалди сергьятламиш хьанач, ана гьакIни Москвадин, Санкт-Петербургдин, Астрахандин аялрин яратмишунарни къалурзавай. И сергьятар йис-йисандавай генани гегьенш жеда.И, кьвед лагьай фестивалда, 124 аялди 3 вишелай виниз чпин яратмишунар раиж авуна. Пандемиядин гьалари тешкилатчийрин мурадрик са кьадар дегишвилер кутуна, гьавиляй масанай атун лазим тир иштиракчийривай къвез хьанач. «Мирадж»-дин векилар, Аминани Элла, дипломарни пишкешар гваз чеб лазим тир маса чкайриз фена, аялрив чпи къазанмишай савкьватар вахкана.

Бедендик кьетIенвал квай ва набут аялрин вернисаждиз вичин махсус мурад авайди я, ам ихьтин аялриз чпин бажарагъар ачухдай, рикIевай хиялриз рехъ гудай, чпикай виридаз лугьудай, яратмишунин рекье гъалибвилер къачуз жедайдан чIалахъ жедай мумкинвал гуникай ибарат я. Кьилинди – гьар са мурад кьилиз акъатдайдан чIалахъ авун я!

Фестивалдин сергьятда бажарагълу художник Арсен Гьасанован хсуси выставка фикир желбдайвал кьиле фена. Чаз Гьасанахъ ва и проектдин амай иштиракчийрихъ чпин мурадрин рекье еке агалкьунар хьана кIанзава…

«Ростелеком»-дин ПАО-дин Дагъустандин филиалдин векил Шамиль Муталиева, дипломарни пишкешар вугуналди, къейдна хьи,аялри иштиракдай проектриз куьмек гун кампанидин кьилин метлебрикай сад я. Искусстводин, илимдин, техникадин рекьерай аялрин алахъунрик къуьн кутуналди, чна гележегдин йикъан чин яратмишзава. Аялдин бажарагъ, алакьунар акун, адаз абур раиж ийиз куьмек гун обществодин хиве авай буржи я. Къемаз аялдиз куьмек гуналди, чна адаз, чIехи хьайила, уьмуьрда вичиз чка, пеше жагъурдай, лайихлувилелди уьмуьр кечирмишдай, фу недай рехъ аквадай мумкинвилер гузва. Муькуь патахъай, чна къе дидебубадал алай азаб-азиятни са кьадар кьезиларзава. Чаз чизва эхир, неинки и аялар, гьакIни абурун диде-бубаяр куьмекдихъ игьтияжлу я.

Лейла СУЛТАНОВА

Женщина Дагестана
На лезгинском языке
Учредитель:
Министерство информации и печати Республики Дагестан.
Главный редактор
Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: J-dag@mail.ru
Редакционная коллегия:
заместитель главного редактора
А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru
ответственный секретарь
С. Х. БУЛГАЕВА
редактор русского выпуска
Г. Х. АСАДУЛАЕВА
редактор аварского выпуска
Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru
редактор даргинского выпуска
П. Г. ВАГИДОВА
редактор кумыкского выпуска
П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА
редактор лезгинского выпуска
Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru
редактор лакского выпуска
З. Т. АБДУРАХМАНОВА
редактор табасаранского выпуска
С. М. ИСРАФИЛОВА
Корреспонденты:
Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.
Заведующий редакцией
С. М. ГАМЗАТОВА
Художественный редактор
Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru
Адрес редакции и издателя:
367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru
Журнал отпечатан в типографии:
ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».
Телефоны редакции:
65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.
Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф
Сдано в набор 28.02.2021.
Подписано в печать 23.03.2021.
Формат бумаги 60 х 841/8.
Объем: 5,5 печ. л.
Заказ № 0312. Тираж (3683)515 экз.
Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца.
Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05–00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.
На обложках:
1 – Тутубава Башанаева, заведующая отделением неврологии для больных с нарушением мозгового кровообращения ЦГБ имени М.В. Гольца

РАСШИРЯЯ ГОРИЗОНТЫ СОТРУДНИЧЕСТВА, МЫ РАСШИРЯЕМ ГОРИЗОНТЫ ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Также в рамках фестиваля подведены итоги самого «лошадиного» конкурса – «Серебряная грива». Его участники – 42 ребенка, которые с удовольствием посещают занятия иппотерапии. Конкурс стартовал 1 ноября 2019 г. Четверо стали победителями в номинациях, 2 конкурсанта получили приз учредителя, и троим вручены специальные призы Ростелекома – полезные гаджеты.

По мотивам работ Арсена созданы авторские игрушки, модные принты, одежда, раскраски. А сам юноша мечтает снимать мультфильмы на основе виртуальных технологий и многое другое.

ИНДЕКС 63288

6+